

CHLADNÉ ZBRANĚ POZDNÍHO STŘEDOVĚKU

Ročníková práce

ONDŘEJ POČTA

Vedoucí práce: Filip Gundlach

Střední škola – Waldorfské lyceum
Křejského 1501/12, Praha 11

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité zdroje.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Především chci poděkovat panu učiteli Filipovi Gundlachovi, mému vedoucímu ročníkové práce, který mi pomohl specifikovat téma a byl mi nápomocen mnoha cennými radami při konzultacích a při sepisování teoretické části ročníkové práce.

Dále bych chtěl poděkovat panu Jiřímu Dvořákovi, kováři, který mě vedl při výrobě nože v rámci praktické části.

Děkuji své sestře, Anežce Počtové, která mi ušila gotický šat (který jsem měl na sobě během prezentace na zámku Radimi) a byla součástí scénky v mé umělecké části ročníkové práce. Také chci poděkovat panu učiteli Matoušovi Černému, který mi korigoval scénář ke scénce.

Velké díky patří Ondřejovi Zichovi, který je vedoucím šermířského spolku Šaršoun a který mě už tři roky učí zacházet s dlouhým mečem. Vedl mě také k sestavení a realizaci mého prvního souboje pro účel umělecké části ročníkové práce, který jsme spolu předvedli při prezentaci na zámku Radimi.

Samozřejmě chci poděkovat i své mamince, která mě ve všem podporuje a pomáhá mi.

Obsah

Úvod.....	4
1 Teoretická část.....	5
1.1 Pozdní středověk.....	5
1.2 Kdo byl rytíř?.....	7
1.2.1 Turnaje.....	8
1.3 Co byla pěchota?.....	10
1.4 Středověký způsob boje.....	11
1.5 Ruční zbraně.....	13
1.5.1 Jílcové zbraně dlouhé.....	14
1.5.2 Jílcové zbraně krátké.....	21
1.5.3 Zbraně na dlouhé násadě.....	23
1.5.4 Zbraně na krátké násadě.....	28
1.5.5 Ostatní zbraně.....	33
1.6 Střelné zbraně.....	36
1.6.1 Mechanické střelné zbraně.....	36
1.7 Šerm.....	40
1.7.1 Německá škola.....	42
2 Umělecká část.....	45
3 Praktická část.....	46
Závěr.....	48
Použité prameny a literatura.....	49
Zdroje ilustrací.....	51
Přílohy.....	53

Úvod

Vybírání tématu mé ročníkové práce mi zabralo hodně času. Téměř od začátku jsem věděl, že chci psát o historickém tématu, protože mě zkoumání historie naplňuje. Původně jsem si představoval téma, které by zahrnovalo výchovu mladého rytíře ve středověku. To se ale ukázalo být příliš široké a mnohonásobně by přesáhlo rámec ročníkové práce. A tak jsem téma zužoval a konkretizoval. Z rytířské výchovy zůstala znalost zbraní a jejich používání, tedy šerm. To se posléze i tak ukázalo jako dosti široké téma.

Má práce se zabývá chladnými ručními zbraněmi pozdního středověku, které popisují z různých hledisek a snažím se popsat i jejich vývoj v průběhu 14. a 15. století. Zaměřuji se pouze na střeoevropské zbraně. Ty, které se nevyskytovaly na bojištích tak často, jsem zařadil do kapitoly „ostatní zbraně“ z důvodu malého množství informací. Práci jsem doplnil obrázky, aby byly popisy zbraní a texty co nejlépe srozumitelné.

Tři roky působím v šermířském spolku, kde se učím zacházet s jeden a půl ručním mečem. Právě meče tohoto typu se vyskytovaly v pozdním středověku na všech bojištích a mě zajímaly souvislosti s ostatními ručními zbraněmi rytířů i pěchoty a celkový kontext doby.

Vše, co ve své práci týkající se šermu popisují, se snažím vztahovat na období 14. a 15. století, kdy ve střední Evropě vzniklo mnoho spisů od německých autorů, podle kterých jsem s Ondřejem Zichem, mým uměleckým konzultantem a zároveň spolu-šermířem, sestavil šermířský souboj. To vyžadovalo velké fyzické úsilí i znalost dobových šermířských škol (umělecká část ročníkové práce).

V rámci mé praktické části ročníkové práce jsem si předsevzal vyrobit vlastní zbraň. Mým záměrem bylo se s tématem zcela prakticky propojit a proniknout alespoň částečně do techniky výroby chladných zbraní středověku.

1 Teoretická část

1.1 Pozdní středověk

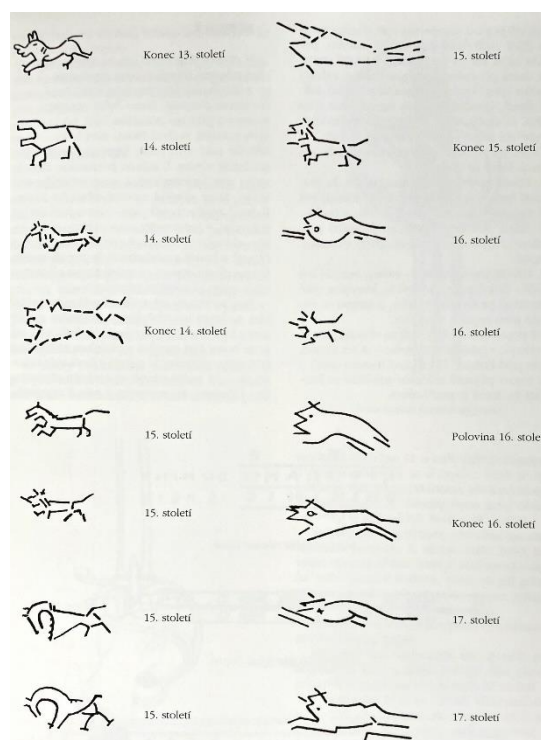
Nejprve bych rád vymezil středověk jako takový. Následuje po starověku a předchází novověk. Datace se různí, ale nejčastěji se počátek tohoto období klade do roku 476, kdy Germáni vyvrátili Řím. Konec středověku se udává mezi vynálezem knihtisku Guttenbergem roku 1448, pádem Konstantinopole roku 1453, znovuobjevením Ameriky Kryštofem Kolumbem v roce 1492 a bitvou u Moháče roku 1526. Středověk tedy trvá přibližně 1000 let.

Pro lepší orientaci se středověk dělí na tři části. Rané období je přibližně od 5. do 11. století. Po pádu Říma je Evropa a severní Afrika v pohybu. Křesťanství se usazuje a církve se postupně formuje ve srovnání s teprve vznikající islámskou vírou a dosahuje svého prvního vrcholu. Knížata ve střední Evropě se obklopují svými družníky. Z knížat se stávají králové a z družníků šlechta.

Pak nastává vrcholný středověk 12. až 14. století. Je to období katedrál, křížových výprav a rozkvětu rytířství. Navíc se zvyšuje teplota na evropském kontinentu o 1–2 °C, což umožňuje pěstovat plodiny severněji. Je vyvinut chomout, díky kterému se využívá plné síly tažného zvířete oproti jhu, které zvíře omezovalo v pohybu. Více zorané půdy, více plodin, které se dají pěstovat ve vyšších polohách, více lidí a zakládání měst, díky kterým vzniklá měšťanstvo.

Období pozdního středověku je datováno do 14. – 15. století. Pro Čechy je to především období Karla IV., jeho synů Václava IV. a Zikmunda Lucemburského, období husitství a v závěru období padesátiletého působení Jagellonců na českém trůnu. Po bitvě u Moháče v roce 1526 v Čechách definitivně nastupuje novověk neboli renesance a vláda Habsburků. (Le Goff, Schmitt 2020)

Vývoj středověkých měst na západě od 12. století, ve střední Evropě a na východě od 13. století, položil základ pro rozvoj zbrojní výroby. Nebylo již nutné dovážet části zbraní z daleka, jednotlivé výrobní procesy se ve městech sdružovaly do řemeslnických čtvrtí. Tato návaznost umožnila větší a rychlejší produkci. Specializace dělné práce vytvořila podmínky pro vyšší kvalitu výrobků. Lidé nemuseli pracovat jen na svém, ale mohli se svými výrobky i obchodovat. Kromě kovářů, kteří kovali čepele, existovali také brusiči, leštiči a například mečíři, kteří dávali mečům konečný vzhled. V období vrcholného středověku se výrobci zbraní nacházeli v každém větším městě. Meče se často skládaly v mnoha mečířských dílnách. To dokazují především značky, které byly do různých částí zbraní vyryty. Meče, které jsou v Čechách

Obr. č. 1: Různé typy značek pasovského vlka

nalézány, byly většinou dovezeny z Pasova nebo Solingenu. Mají na sobě vyrytou značku jednoduchého obrysu běžícího vlka. Tento znak pocházel původně z města Pasov, nicméně i solingenští výrobci zbraní tuto značku neprávem používali pro označení svých výrobků a čerpali tím z jejího věhlasu po celé Evropě. Ve městech Pasov a Solingen se tehdy nacházela velká centra zbrojářské výroby ve střední Evropě (Žákovský, Bárta et al. 2020). V Praze pracovalo v průběhu 14. století celkem 13 kovářů čepelí a 20 mečířů. Kromě nich se na zhotovování chladných zbraní podíleli ještě výrobci kopí (hastatore) a šípů. (Žákovský 2008)

Centra tehdejší výroby zbraní ve střední Evropě byly především Frankfurt nad Mohanem, Pasov, Solingen (kde se tradice historických zbraní zachovala až dodnes) a Norimberk v Německu. V Itálii to byly Miláno, Brescia a Janov. Ve Španělsku se vyráběly zbraně v Toledu, a to pod značným vlivem Arabů – uměli zde kovat zbraně i z damascenské oceli. (Wagner 1956)

1.2 Kdo byl rytíř?

Rytířem se většinou stával syn šlechtice. V sedmi letech, někdy později, podle vyspělosti, byl mladý šlechtic odebrán matce a na osm až devět let sloužil jako páže u správceného šlechtice svého otce. „Mladý rytíř [tj. příslušník rytířského stavu] ve věku 7-8 let byl svěřen svému „trenérovi“, což byl většinou zkušený zbrojnoš a šermíř [...] Tento zbrojnoš – trenér měl za úkol vychovat z chlapce dokonalého rytíře a především šermíře – bojovníka.“ (Vincenc 2002, s. 23) V té době bylo považováno za nedůstojnou činnost, učit šermu a bojovému umění vlastního syna.

Od raného středověku se formují základní dovednosti, které by měl rytíř zvládat, byl to především boj mečem, dýkou, kopím a sekerou. Následně musel umět tančit, střilet z luku a dokonale ovládat koně. Pomocí šachů se učil taktice, také se učil plavat a brodit se s koněm, protože se mohlo stát, že nepřítel strhl most a přes řeku nevedl brod. Nakonec měl rytíř umět také skládat verše a písně. Mnoho šlechticů v té době neumělo číst, takže se jednalo spíš o recitování naučených textů. (Vincenc 2002)

Vincenc popisuje rytíře takto: „Rytíř – šermíř a bojovník – má být ochráncem vdov a sirotků, chudých, utlačených, a především svých poddaných.“ (2002, s. 22)

Ve 14. století dochází k posunu vnímání postavení rytíře. Titul šlechtice je důležitější nežli to, že je člověk rytířem, stává se pro šlechtu symbolem, ale šlechta jako celek se s hodnotami a životním stylem rytíře již nedovede zcela ztotožňovat. (Letošníková 1989).

S úpadkem rytířství se vytváří turnajová společenstva s cílem obnovit opravdové rytířství. Účast na turnajích je podmíněna například předložením listiny předků a pokud rytíř nebyl uznán za dostatečně urozeného, nemohl se turnaje zúčastnit. Kvalita genealogických prací byla ale často dosti pochybná. Z turnajů raného středověku, kde si soupeři jen měřili své síly, se postupně stala více slavnost, prostor pro dvorské kratochvíle, ceremonie, politické jednání nebo místo pro uzavírání svatebních smluv mezi otci snoubenců. (Flori 2008)

„Od 12. století zněla pod klenbami hradních síní z úst knížat a králů stejná slova: Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého přijmi tento meč, abys jím chránil svou čest ... Vladař se čepelí meče dotkl ramen klečícího mladíka a pak mu zbraň připjal k pasu. Rytířem se nikdo nenarodil. Teprve v 15. století se tak směl nazývat každý, kdo patřil k rytířskému stavu – k nižší šlechtě.“ (Letošníková 1989, s. 68)

Před obřadem pasování musel každý projít tvrdou výchovou a musel prokázat svoji statečnost v boji. Jakmile se syn rytíře naučil chodit, posadili ho do koňského sedla, hrál si s dřevěnými meči a s figurkami rytířů na koníčcích.

Sloužil jako páže u cizího dvora, kde spal v nevytápěných místnostech na slámě, nosil jen jedno oblečení až do té doby, než se rozpadlo. Jen na dvorní slavnosti dostával brokátový nebo sametový oděv, aby nevypadal před očima návštěvy jako lůza. (Vincenc 2002)

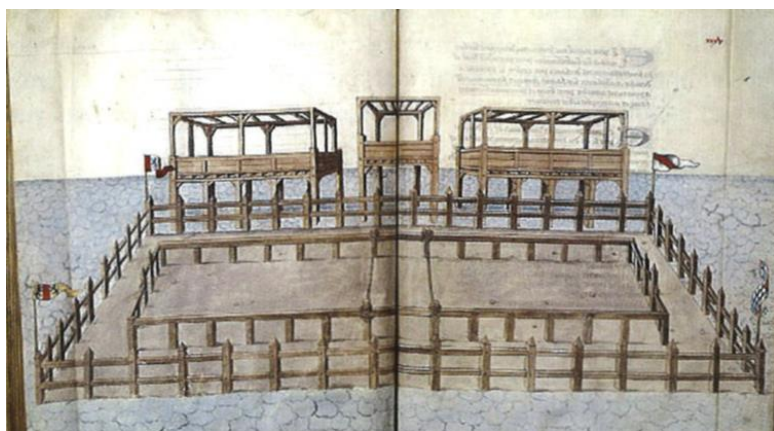
Chlapci se neustále cvičili v jízdě na koni, v lovu a v ovládnutí zbraní. V patnácti letech to už uměli dokonale, byli zvyklí setkávat se s těžkými zraněními i smrtí. Překonávali spoustu útrap, jako byly například celodenní jízdy na koni v zimě, o hladu a nemoci. Až pak se z nich mohli stát rytíři, jádro středověkého vojska. Podle Klučiny docházelo velice často k pasování mladých šlechticů na rytíře před bitvou, aby jim tento akt dodal odvalu do boje (2018). Byli pasováni kolem šestnáctého roku věku, někdy později, podle své vyspělosti. (Vincenc 2002 a Kész 2015)

1.2.1 Turnaje

S rytířstvím vznikaly i turnaje, kde rytíř mohl předvést své umění boje. První pravidla turnajů vznikla ve Francii v roce 937. Na českém území existují první zmínky o turnajích ze 13. století, jejich zakladatelem u nás se stal Ojír z Friburku, přední šlechtic a rytíř krále Václava I. (Letošníková 1989 a Vincenc 2002). Tyto „slavnosti“ se rychle rozšířily do Anglie a následně i do celé Evropy. Existovaly tři základní formy turnajů, tjost (juxta), buhurt a turnaj, přičemž se všechny formy navzájem doplňovaly.

Tjost je střet dvou protivníků na koních s dřevci v rukách. Dřevcem se při rozjezdu míří na hlavu nebo na štít soupeře. Samotný střet byl velice nebezpečný, proto se brnění na straně k protivníkovi zesilovalo jednou vrstvou ocelového plátu navíc. Vznikly také nové typy přileb, jako byl například helm hrncový, helm kbelíkový nebo helm kolčí. Všechny přilby doléhaly až k ramenům, některé byly navíc napevno připevněné ke zbytku brnění, takže přenášely náraz dřevce z hlavy na trup, z něj na sedlo a ze sedla na koně.

Při buhurtu byly proti sobě postaveny dvě skupiny bojovníků, které měly být stejně silné. Cílem bylo prorazit linii protivníka. Rytíři byli postaveni v pevné řadě na koních a přitlačeni k sobě. Bojovalo se s tupými zbraněmi na rozlehlém bitevním poli. (Tarnowski 2005 a Kovařík, Křížek 2013)

Obr. č. 3: Konstrukce kolbiště s tribunami

Třetí typ byl samotný turnaj, kdy se proti sobě utkalo několik bojovníků na koni, pěšky, v brnění. Probíhalo to jako řízená bitva, nesmělo se zabíjet, protivníci se zajímali a odváděli mimo kolbiště, které vypadalo přibližně jako na obrázku č. 3. I při těchto turnajích však docházelo ke smrtelným zraněním. Jak píše Klučina, někdy si ani nikdo nevšiml, že kůň pošlapal někoho, kdo spadl na zem. (2018)

Přesto, že turnaje byly mnohokrát zakázány církví na několika koncilech nebo ve 13. století přímo papežem Martinem IV., šlechta toho nedbala a turnaje se pořádaly směle dál. Od 13. století dochází k rozvoji měst, turnaje se začínají kvůli zákazu církve pořádát na neoficiálních místech jako jsou městská náměstí a tržiště. Turnaje byly velice nákladné, byla to příležitost pro prezentaci, proto byli rytíři velice honosně oděni (viz obr. č. 2). Výherce mohl získat velkou cenu, jako například drahá lovecká zvířata, válečného koně, zbroj, zbraně, nebo dokonce i šperky. Samozřejmě se výherci dostalo patřičné společenské prestiže. (Klučina 2018)

Obr. č. 2: Václav I. v jezdecké zbroji na iluminaci jihlavského Gelnhausenova kodexu z přelomu 14. a 15. stol.

Významným dokumentem rytířského života je manuskript Codex Manesse, zvaný též Heidelberger Liederhandschrift (viz obr. č. 4). Byl vytvořen v roce 1304 s dodatky kolem roku 1240. Obsahuje písně 140 minnesängřů a iluminace turnajů, turnajové výstroje a ze života rytířů. Na obrázku můžeme vidět například střet rytířů s dřevci a jak na ně shlíží dámy z hradeb nebo tribun.

Na obrázku č. 5 jsou vyobrazeni už přesněji dva rytíři s dřevci při střetu se speciálními helmami a speciálně prohnutými štíty přímo pro tlost. Na obrázku je dobře vidět, jak rytíři míří dřevci na soupeřův štít.

Obr. č. 4: Turnajová srážka rytířů z kodexu Manesse

Obr. č. 5: Iluminace z anglické turnajové knihy z 15. stol.

1.3 Co byla pěchota?

Pěchota byla část vojska, která se skládala většinou z nevzdělaných a nezkušených mužů, kteří byli nuceni za svého pána bojovat, což bylo součástí jejich lenní povinnosti. Proto, když došlo k nečekanému zvratu nebo jejich pán byl zabit, všichni pěší vojáci uprchli. Používali vesměs jednoduší zbraně, domácí nástroje, které různě upravovali k boji a byly jim bližší. Byla to nejpočetnější část tehdejšího vojska, avšak nenej důležitější. Pohybovali se výhradně po vlastních nohou.

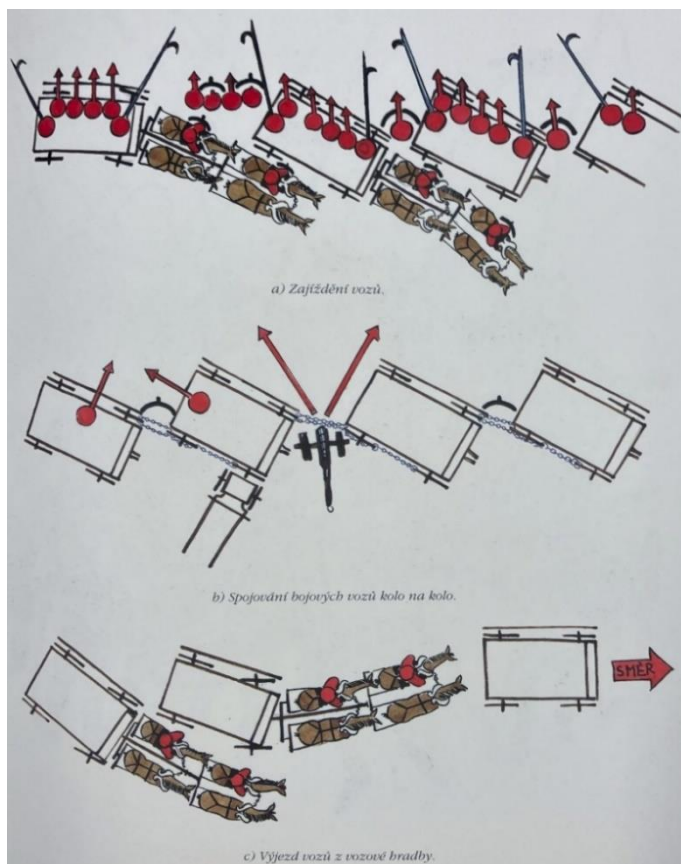
Bitvy rytířů se odehrávaly na rozlehlých pláních, obvykle na dohodnutých místech, na pevné půdě a podle pravidel. Pěšáci se skrývali, útočili v soutěskách a strategicky využívali bažiny a řeky. Nebojovali na přímo jako rytíři s meči, ale používali dřevcové zbraně, kterými shazovali rytíře z dálky. Toto výstižně popisuje Letošníková: „Nebojoval ve starém slova smyslu, ale zneškodnil koně, stáhl jezdce ze sedla a na zemi ho dobil. Rytíř uměl bojovat jen jedním způsobem, tím, jemuž se naučil od svých předchůdců. Pěšák útočil bez pravidel, byl nevypočitatelný. Vše, co bývalo předností jezdce, obracel v jeho neprospěch.“ (1989, s. 94)

V Čechách byl největší úspěch pěšího vojska zaznamenán v době husitství. Nejúspěšnějším vojevůdcem právě pěšího vojska se stal Jan Žižka, který v boji nikdy neprohrál. Pěší vojska vytvářela různé formace, aby měla nad jízdu výhodu v houfu. Žižka vytvořil vozovou hradbu, kterou nedokázali zdolat ani němečtí rytíři v plné zbroji (viz obrázek 6). Pěšáci využívali střelných zbraní (kuší a luků), aby nepřítele eliminovali z dálky. Dlouhé dřevcové zbraně jim pomáhaly udržet si odstup od nepřátelské jízdy, a tak měl jezdec spíše nevýhodu, protože ho pěšák dokázal z několika metrů stáhnout s koně pomocí háku. (Klučina 2018)

Ve vrcholném středověku platilo, že na jednoho jezdce bylo až šest pěšáků. To se ale během pozdního středověku změnilo. Počet pěšáků na jednoho jezdce byl výrazně nižší, neboť pěšáci začali být v boji více efektivní.

Speciálním pěšákem byl žoldák, který se nechával najímat za peníze. Protože mu nezáleželo, na jaké straně bojuje, docházelo často ke změně stran v závislosti na výši žoldu. Žoldák nebyl ani dobyvatel ani obránce, záleželo mu jenom na tom, kolik peněz si za bitvu vydělal. Podíl těchto vojáků v rámci vojska čím dál tím víc narůstal.

Poté, co si Švýcaři vybojovali samostatnost, byli od 15. století najímáni jako bojová jednotka po celé Evropě a z pěchoty se stala žoldnéřská armáda. (Klučina 2018)

Obr. č. 6: Husitská vozová hradba;

1.4 Středověký způsob boje

Možná někoho může překvapit, že vojska středověku nebyla příliš velká. Existovaly ale i výjimky, kdy se jednalo o tisíce bojovníků, kteří se střetli proti sobě. Většinou se ale jednalo řádově o desítky až stovky rytířů. „Skutečné stavy armád byly poměrně vysoké, to však bylo dáno vysokým počtem nepříliš bojeschopné pěchoty. Vlastní jádro vojska – rytíři a jejich doprovod – tvořilo jeho zlomek, ale bylo rozhodující silou v bitvě. Z těchto důvodů se bitevní taktika přizpůsobovala výzbroji, výcviku a manévrovacím možnostem rytířské jízdy.“ (Klučina 2018, str. 238) Zbytek vojska nebyl často tak odvážný a stávalo se, že mnozí uprchli.

Podle Klučiny byla základní formací vojska linie. V předních řadách jako nárazník vždy stáli ti nejvyzbrojenější, tedy rytíři. Za nimi byl jejich doprovod, což byli pázata, panoši, sluhové a další (2018). Letošníková i Vincenc se shodují v tom, že každý rytíř, měl v doprovodu lehkého oděného jezdce, tři lučištníky a páže. Této skupině, rytíři a jeho doprovodu, se říkalo gléva, byla to hlavní bojová jednotka. Ve 14. století jich mohlo být ve vojsku i dvě stě (1989, 2002).

Když byli rytíři od sebe vzdáleni s většími rozestupy, nazývala se tato formace plot. Po prvním střetu se celý boj rozpadal na mnoho soubojů nebo duelů. Další formací byla tzv. svině, těžká jízda tvořila klín, který měl efektivně prorazit formaci nepřítele. Ve středu klínu se nacházel doprovod jízdy. Speciální taktiky neexistovaly, velitel nebo panovník byl v první linii vojska, proto nemohl mít celkový přehled o situaci. Jen někdy zůstávala část těžkooděnců v záloze, aby mohli, když zamával panovník praporem, zvrátit výsledek bitvy. Vojsko nebylo celistvé, feudálové nebyli zvyklí poslouchat rozkazy panovníka, a proto docházelo ke zbytečným porážkám. Tak se stalo například v bitvě u Azincourtu v roce 1415, kde jak píše Klučina, mocní šlechtici se rozhodli opačně než panovník a neorganizovaně začali útočit na Angličany a při tom byli zabiti v bahně nebo sestřeleni na dálku lučištníky (2018).

„Vědomí stavovské sounáležitosti šlechty bylo celoevropské, a proto rytíři, pokud mohli, své šlechtické protivníky nezabíjeli.“ (Klučina 2018, s. 239) Proto jsou zprávy o malých ztrátách v bitvách poměrně časté. Lepší bylo šlechtice zajmout, protože za šlechtice mohl člověk dostat navíc tučné výkupné, nebo se od něj dozvědět tajné informace. (Klučina 2018)

Období mezi 8. a 15. stoletím, kdy ve Španělsku vládli muslimové se nazývá Reconquista. V tomto období měla rytířská vojska poněkud neobvyklou taktiku boje. V čele vojska nestáli rytíři na koních, ale pěšáci s velkými štíty, aby chránili koně těžkooděnců před šípy nepřátel. (Klučina 2018)

„Pro první srážku, když ještě mezi soupeři bylo dosti místa, užívalo se kopí nebo hrále. Byl-li mezi dvěma výrazy nějaký rozdíl, nelze zatím zjistit. Jakmile se soupeři přiblížili do bezprostřední blízkosti, nebylo už možno kopím na dlouhém ratišti manipulovat. Ke slovu přicházela zbraň kratší, meč, nůž (dýka), mlat [...], i sekyra, zvaná bradatice. Tak tomu bylo počátkem 14. století.“ (Wagner 1956, s. 68) Podle zápisů Jana Husa v 15. století tomu bylo už trochu jinak. Ve válkách figurovalo kopí, dýka, samostříl, luk, řemdih, pažlér (dýka), teslík (vrhací sekera), kyj, palice atd.

„Role meče jako statutárního symbolu rytířství či privilegovaného stavu svého nositele se patrně začala vytrácet rovněž ve spojitosti s postupným zánikem monopolu šlechty na vedení válek, což lze na základě řady dobových literárních zmínek v českém prostředí sledovat právě již v průběhu 14. století. Šlechta byla totiž v této době čím dál častěji nahrazována žoldnéřským vojskem či městskou hotovostí a postupně tak ztrácela svoji aureolu bojovníka a tím byla částečně ořesena i její pozice v rámci tripartitia jako bojovníků (bellatores) a ochránců ostatních dvou stavů. Tento fakt lze ostatně dát do souvislosti i s postupnou sémantickou proměnou samotného termínu „rytíř“, který od počátku 15. století označuje, kromě několika duchovních a encyklopedických

textů, takřka výhradně příslušníka nižší šlechty, a ne bojovníka na koni, jak to bylo obvyklé v předcházejícím období.“ (Žákovský, Bárta et al. 2020, s. 121)

O tom, jak se bojovníci oblékali, jak vypadaly zbraně, jak a kdo s nimi bojoval, se dozvídáme většinou z křesťanských biblí díky jejich iluminacím. V mnoha zdrojích jsem četl a sám jsem se na vlastní oči přesvědčil, že mnohé zbraně, nebo kdo s jakou zbraní zacházel je vidět v biblí Václava IV., která vznikla na konci 15. století, a na níž pracovalo devět iluminátorů. (Wagner 2008)

1.5 Ruční zbraně

Ruční zbraň je nástroj, sloužící k prosazení zájmu. Může sloužit k útoku nebo k obraně materiálních i duchovních hodnot (víra, čest). Lze jím fyzicky zabít nebo fyzicky poranit živou bytost, nebo jí donutit k poslušnosti. (Křížek 1996)

Ruční zbraně se dělí na chladné zbraně a na střelné zbraně.

Chladné zbraně jsou ruční zbraně, které jsou užívány k seku, bodu a úderu. Tvoří největší část pozdně středověkých zbraní. Dle Křížka (1996) mohou být podle vzhledu rozděleny takto:

- jílčové zbraně dlouhé, což je například meč
- jílčové zbraně krátké, což jsou například dýka a nůž
- zbraně na dlouhé násadě, to jsou například kopí, pika a halapartna
- zbraně na krátké násadě, což jsou například kladivo, sekera a různé bijáky

Střelné zbraně působí na cíl pomocí dopadové energie projektilu, dělí se na mechanické, plynové a palné. V tomto odvětví jsem se zabýval jen ručními mechanickými střelnými zbraněmi, což jsou luk a kuše.

Chladné zbraně se dají také rozdělit podle funkce, a to na zbraně sečné, bodné a úderné. Některé zbraně zapadají do více kategorií. Jsou proto nadále rozděleny na:

- zbraně dřevcové, které lze použít k seku, bodu i úderu, je to například halapartna
- zbraně poboční, které nosí člověk u pasu, je to většinou nůž, dýka nebo meč

Čistě úderné zbraně nemají žádné ostří, mají jen hroty, které nejsou ostré, a využívají kinetické energie ke zranění nebo jakémukoli poškození nepřítele.

Dřevcové zbraně se vyznačují tím, že je na velice dlouhém ratišti¹ (neboli dřevěné násadě) nasazen složitější útvar z kovu. Kromě kopí, které má jen jednu funkci a to bodat, proto má i jednoduchý tvar. Mnohé dřevcové zbraně existovaly, jak píše Křížek, ve dvou variantách, a to pro pěší bojovníky a pro bojovníky na koních. (1996)

Jako zbraně se v té době mohly používat i domácí nástroje. Zabýval jsem se jen těmi, které se používaly výhradně v boji nebo při turnajích.

Díky častým válkám během středověku se zbraně rychle vyvíjely. Bylo nespočet kovářů a dílen, které zbraně vyráběly, proto vznikalo mnoho variant různých druhů zbraní.

Existovaly zbraně, které používali rytíři, a zbraně, které používali neurození lidé. Některé mohli používat všichni. Například meč se stal podle Klučiny (2018) během 14 století, při vzniku jeden a půl ručního a dvouručního meče, i zbraní pro pěšáky.

¹ Ratiště je dřevěná násada dřevcových zbraní, za kterou se zbraň také držela. Ratiště je někdy nazýváno jako dřevec, kopiště nebo žerd'.

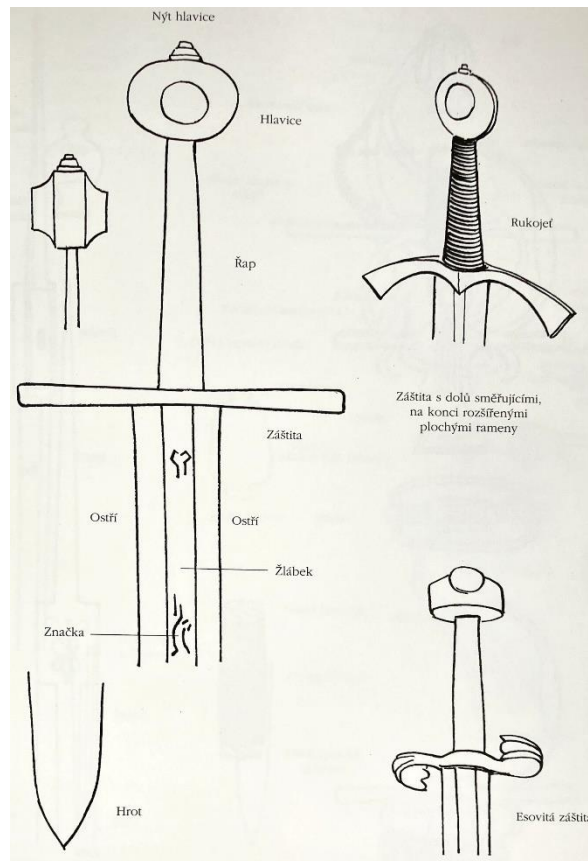
1.5.1 Jílcové zbraně dlouhé

1.5.1.1 Meč

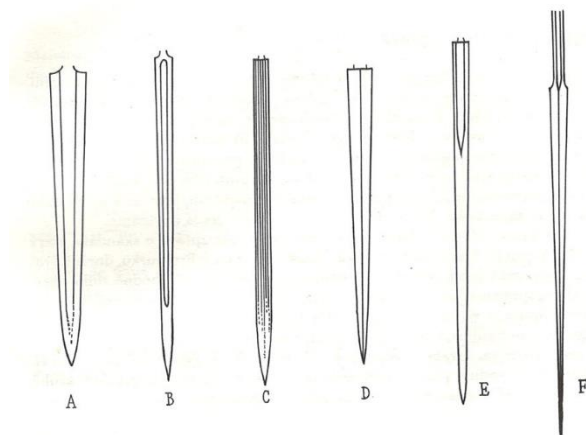
Meč je dvoubřitá, sečná i bodná zbraň, má na první pohled zhruba tvar Kristova kříže. Hlavní a nejdelší část tvoří čepel, na kterou navazuje jílec², který je ukončen hlavicí. Ta slouží k tomu, aby meč nevyklouznul rytíři z ruky. Jílec je podle Wagnera spíše prostý stěrkový, kůži potažený nebo je obtočen do spirály koženým páskem (1956). Je to místo, kde se meč drží, je chráněn příčkou neboli záštitou. Ta se většinou zužuje k obou svým koncům, je až na výjimky symetrická. Na konci bývá záštita buď rozšířena jen v ose meče, nebo různě zahnutá, aby se zde zasekl soupeřův meč a bylo snadnější jej z protivníkovy ruky vypáčit.

Od začátku svého vývoje měly meče širokou čepel, krátkou plochou záštitu a hřibový tvar hlavice. Mezi první a druhou křížovou výpravou, tedy přibližně mezi roky 1100 a 1150, kdy začínala sláva rytířů, vznikl nový typ meče. Měl užší čepel, dlouhou rovnou záštitu a mincový tvar hlavice. Právě prodloužení záštiny vytvořilo zbraň ve tvaru Kristova kříže, před kterým se rytíř modlil a s nímž pak při christianizaci (například v Polabí), při části druhé křížové výpravy, rozdával křest nebo smrt.

Meč se dal díky lepšímu vyvážení lépe ovládat, na něj navazuje vývoj mečů v období, kterému jsem se věnoval. Meče byly ve středověku velice drahé, mohli si je dovolit jen velice bohatí lidé. To se ale na přelomu 14. a 15. století změnilo, meče byly dostupné i pro pěší bojovníky (Klučina 2018). Důvodem byla masová výroba na vodních hamrech ve městech Pasov, Solingen či Kolín nad Rýnem, tyto kovářské výrobky následně využívali mečíři po celé Evropě (Křížek 1996). Díky této

Obr. č. 7: Součásti meče

Obr. č. 8: Sečné čepelí dvoubřitých mečů, A 12. st., B 13. st., C polovina 14. st., D 14. st., E kolem roku 1400, F druhá polovina 15. st.

² Jílec je místo, kde se zbraň drží, toto místo může být chráněno záštitou nebo záštitným košem. Vyskytuje se jen u zbraní s čepelí sečného a bodného charakteru, která na jílec navazuje.

velkovýrobě vznikla nová „povolání“. Byl to například brusič, leštič, nebo člověk, který celou zbraň nakonec složil.

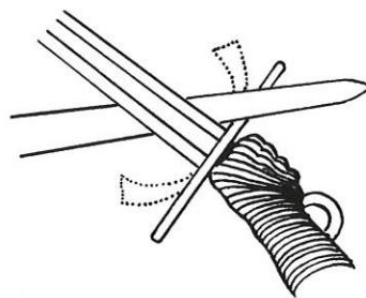
Vincenc píše, že samotný meč mohl stát před masovou výrobou i cenu malého stáda krav (2002). V dobách, kdy na našem území byly kmeny Slovanů, bylo kopí jako symbol vládce. V raném středověku se tímto symbolem stal meč, v pozdním středověku se ale jeho symboličnost začala vytrácet.

Meče se počátkem 14. století specializují a rozdělují podle účelu. Výrazně jsou odděleny meče bodné a sečné, meče pro jízdu a pro pěchotu, meče bojové a ceremoniální. Na přelomu 14. 15. století v množství mečů převažovaly meče s bodnou čepelí, tvořily asi dvě třetiny. (Wagner 2008)

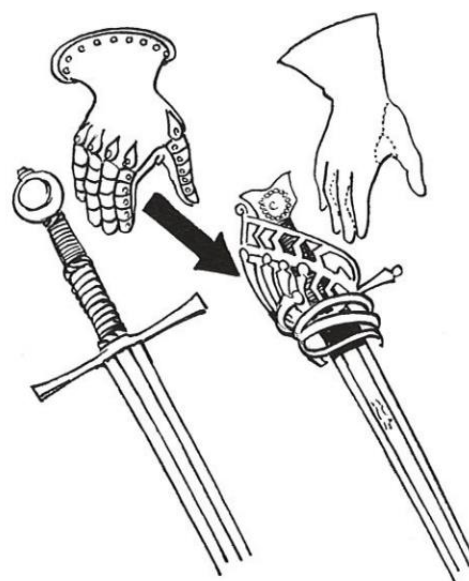
Jednoruční meč

Od poloviny 14. století se meč stal také zbraní bodnou, nejen sečnou, jak to bylo do té doby. Začaly se také vyrábět meče se záštitami, které měly ramena skloněná mírně dolů. Jednoruční meč se pohybuje se svojí délkou kolem 100–110 centimetrů, jeho jezdecké varianty jsou o pár centimetrů delší. V raném středověku nedosahovaly meče délky ani 100 centimetrů, to se ve vrcholném středověku změnilo. Tento meč používali zpravidla rytíři, byl zhotoven pro jednu ruku, takže těžkooděný jezdec mohl ovládat koně a zároveň útočit s mečem. Kromě uzdy mohl mít rytíř v druhé ruce štít, který chránil půlku jeho těla a zároveň byl ve středověku tou nejlepší vizitkou, protože každý rytíř měl na svém štítu erbovní znak svého rodu.

Roku 1300 se poprvé objevila u jednoho meče na první pohled nenápadná změna. Na hraně ostří, která směřuje většinou k soupeři byl vykrojen malý oblouček, zároveň na stejné straně záštity z ní vyčuhoval železný prsteneček. To umožnilo rytíři držet meč jiným způsobem, nemusel držet rukojeť plně sevřenou dlaní za jílec, ale mohl směr seku korigovat ukazováčkem, který vložil do vykrojeného místa, chráněného kovovým prstencem, který vycházel ze záštity. Dříve byl pádný meč považován za dobrý, protože meč

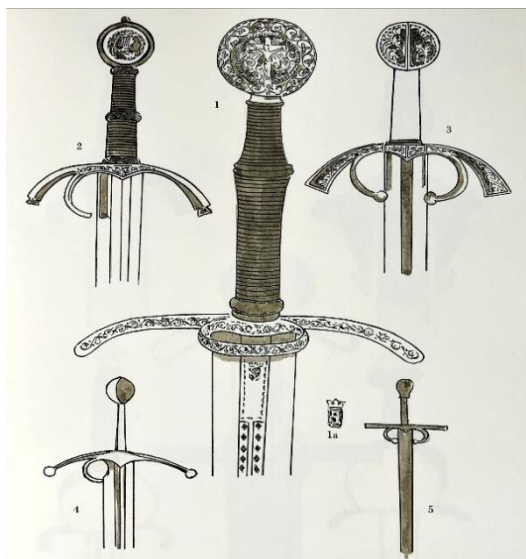

Funkce záštitné příčky u středověkého meče, držení rukojeti stejné jako na kresbě thráckého gladiátora. Kresba Eduard Wagner.

Názorná ukázka, jak komplikovaný páskový koš schiavony ze 17. století nahradil ochranu, jakou ruce poskytovala středověká plátová rukavice. Kresba Eduard Wagner.

Obr. č. 9: Změny v ochraně ruky v pozdním středověku

Obr. č. 10: Meče se záštitnými prstenci pro prsty

dopadal ztěžka přímou ranou a nekroužil v křivkách. Tato vlastnost se teprve o něco později začala cenit u italských kordů. (Letošníková 1989 a Kész 2015)

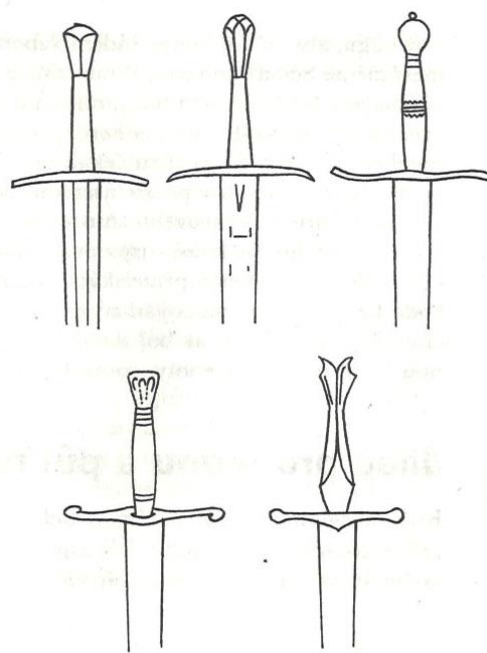
Křížek zmiňuje, že tento nepatrný oblouček byl významným předělem, byl to zárodek budoucího koše a předznamenání kordu (1996).

Jeden a půl ruční meč

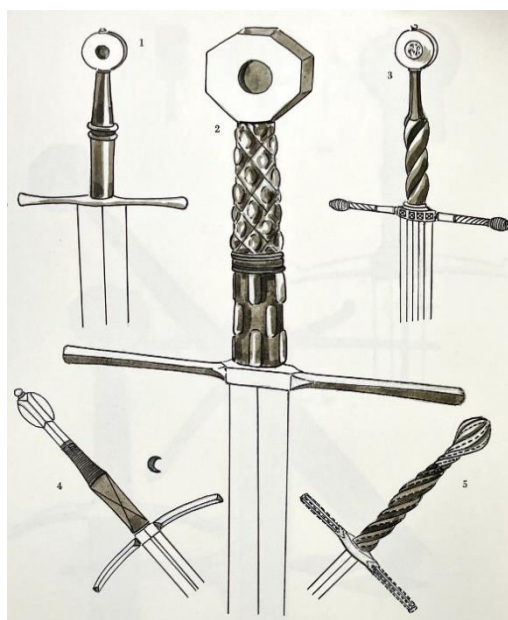
Jeden a půl ruční meč, často nazývaný jako dlouhý meč, měří přibližně 115–135 centimetrů (Šach 2004). Ve 14. století vznikly meče, které se daly přidržovat a ovládat i druhou rukou, začaly se později nazývat dlouhé meče. Měly delší jílce, a hlavice se stala jakýmsi držadlem pro zmiňovanou druhou ruku. Na počátku vývoje tohoto meče se pro něj kovaly tříhranné, k jílci zúžené hlavice. Říkalo se jim bastard, protože jak i z dnešní doby známe, lidé nejsou často otevření inovacím, a proto vzniknul tento hanlivý název (Křížek 1996). Během 15. století se tvar vyvíjel v hraněnou až později hladkou hrušku, někdy měl i vejčitou nebo špulkovitou formu. Hlavice, které sloužily především pro vyvážení meče, měly podle Křížka rozmanitou škálu tvarů (1996). Toto tvarování vzniklo jako úprava pro pěšáky, ale rozšířilo se vzápětí na všechny meče. Kolem roku 1500 je mincová hlavice výjimkou, hruškový tvar patřil ke znakům renesančního meče. Neví se, za jakých okolností jeden a půl ruční meč vznikl. (Letošníková 1989) Wagner to zdůvodňuje tím, že se už v polovině 14. století používaly plátové rukavice, které byly větší než dřívější kroužkové rukavice.

Wagner také píše, že se v osmdesátých letech 14. století objevují na jílci dělicí prstence na místě mezi rukama, které meč drží (1956).

„Mohl být prvním pokusem o vyzbrojení pěšáka zbraní jezdce, mohl se prvně objevit při pěším turnaji nebo mohla vzniknout jako poslední možnost obrany rytíře zbaveného koně. V každém případě znamenal vybočení ze středověkých zvyklostí, možné a nutné v období úpadku rytířstva, ústupek z dosavadní cesty a prohřešek proti prastarým pravidlům. Ten, kdo přidržoval meč levicí, aby se jim rozehnal k ráně, nemohl nést štít, hlavní vizitku a pýchu středověkého rytíře. I po této stránce znamená meč pro jednu a půl průlom do dosud pevných řádů.“ (Letošníková 1989, s. 96)

Obr. č. 11: Změny ve tvarech hlavic mečů

Obr. č. 12: Dlouhé meče z 2. pol. 15. stol.

Bezpochyby nejkrásnější z dlouhých mečů, který pochází z roku 1480, patřil vévodovi Křištofovi Bavorskému, je uložen ve státním pokladu v Mnichově. Dlouhý meč je předchůdcem dvouručního meče, který byl ještě delší. (Letošníková 1989)

V Čechách je například na hradě Švihov vystaven dlouhý meč s pozůstatky tausované zlaté značky, datovaný r. 1350-1400, délka čepele je 86 cm a jeho celková délka je 116 cm. (Pertl 2007)

Poté, co se do zbraně vyryla značka, někdy se do ní vtepával za studena (tausoval) měkkí kov, např. zlato, stříbro, mosaz, cín nebo bronz. (Dolínek, Durdík 2008)

Dvouruční meč

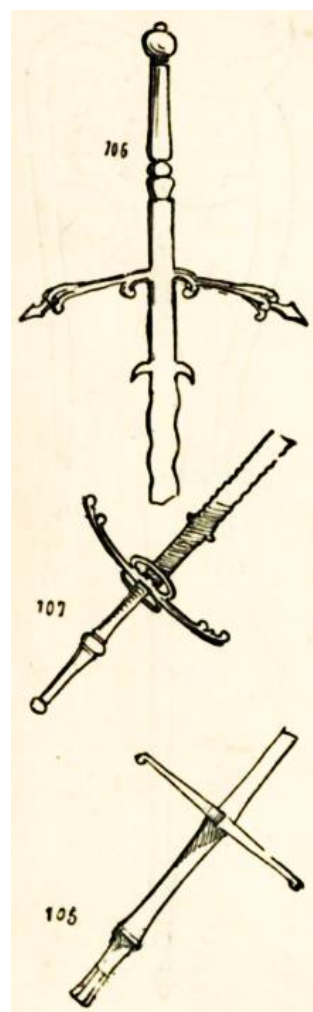
Délka čepele dvou ručního meče přesahuje jeden metr a jeho jíllec měří kolem 45 centimetrů. Křížek uvádí délku tohoto meče mezi 150 a 180 centimetry (1996) a Durdík píše, že šířka čepele byla 5 až 6 centimetrů (2008). Vznikl ve 14. století jako delší verze dlouhého a souběžně se s ním vyvíjel až do konce 15. století.

Před záštitou se objevila v 15. století část čepele bez ostří, která se nazývala rikaso³. Byla chráněna do obou stran vybíhajícími hroty nebo háky, které sloužily k zachycení čepele protivníka. Rikaso bylo totiž často potaženo kůží, bojovník tak mohl držet meč jednou rukou i na tomto místě pro lepší vedení bodu nebo pro lepší sílu seku (Dolínek, Durdík 2008).

Jedna z nejstarších zpráv o dvouručním meči je v souvislosti se švýcarskou pěchotou. „Roku 1339 se velmi osvědčil posádce švýcarského města Laupenu [...]. Přesila obléhajících byla tak očividná, že obránci [...] ztráceli naději, obyvatelé se třásli v předtuše hrůz, které je čekají, a „ženy v noci bděly a na hřbitově i v kostele plakaly a rukama lomily...“, jak vypráví kronikář. Přesto se podařilo nepřátele odrazit a dovršit jejich zkázu za pomoci [...] dvouručních mečů.“ (Letošníková 1989, s. 98-100)

Dvouruční meče se osvědčovaly jak na pláních, tak na stísněných prostorách, jako jsou hradby. Tento meč využívali rytíři při turnajích, kdy neseděli na koních, ale zápasili v plném brnění pěšky, nebo je používali bohatí pěšáci při bitvách. Dvou ruční meče také používali kati, jak ale píše Letošníková, po roce 1500 význam meče klesá a stává se čím dál tím více ceremoniálním, u pasu ho nosí jen elita a stráž praporu (1989). Křížek ale posouvá hranici o něco později, uvádí, že se dvouruční meče používaly v 15. i 16. století (1996).

Dvouruční meče používali němečtí a švýcarští pěšáci proti kopiníkům, kteří chránili průlomy na hradbách. Dlouhým dvouručním mečem se zbraně na dlouhém ratišti „odsunuly“ na stranu a vojáci tak mohli proniknout dál. Dvouruční meč nebyl vhodný pro souboje, protože byl velice neobratný. Protože byli vojáci s dvouručními meči nasazováni na exponovaná a nebezpečná

Obr. č. 13: Dvouruční meče

³ Rikaso je část čepele jílce zbraní, kde nebylo ani na jedné straně ostří. Bylo to místo, kam často mečíři umísťovali svoje značky.

místa, dostávali i dvojnásobný žold. (Křížek 1996 a Dolínek, Durdík 2008) Wagner dodává, že muži s dvouručními meči byli určováni k ochraně praporu a nejvyšších velitelů (2004).

Meč popravčí

Meč popravčí není v pravém smyslu slova zbraní, je spíš nástrojem, který se shoduje s jinými druhy mečů jen tvarově, avšak ne funkčně. Měl dvoubřitou čepel o délce 80 centimetrů a šířce 5 centimetrů, oblou špičku, ve které byly dírky, aly jí někdo náhodou nesbrousil a pak nebyl tento nečistý nástroj použit pro čestný boj. Na čepeli, které se nikdo nesměl dotknout, byl podle Křížka často vyryt znak šibenice, nebo lámacího kola s různými nápisy. Byl pádný, proto potřeboval získat dostatečnou sílu při přímém seku. (Wagner 2004 a Křížek 1996)

Wagner dále píše, že tento meč je často zaměňován s „počestným“ lancknechtským mečem. Z hlediska zacházení se může zařadit mezi dvouruční meče. První vyobrazení popravčích mečů v Čechách pochází z druhé poloviny 15. století. (2004)

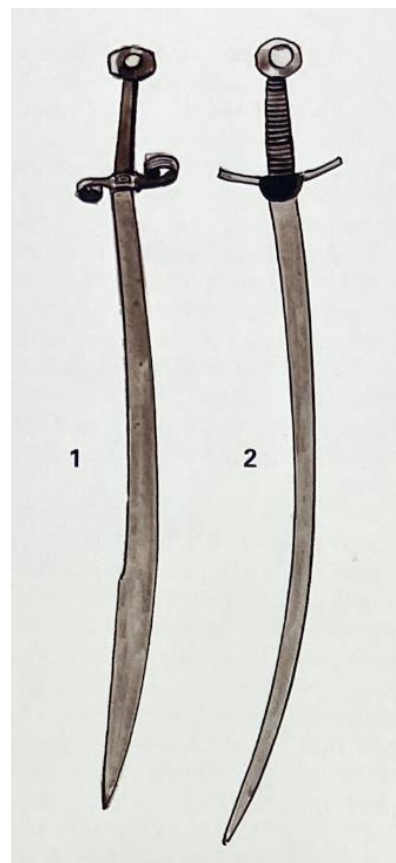
1.5.1.2 Šavle

Šavle je jednoruční poboční sečná zbraň s více či méně zakřivenou jednobřitou čepelí. Na konci čepele mívá občas rozšířený hřbet a falešné ostří. Ostří čepele se nachází na vnější straně oblouku, má tedy delší řeznou část než rovné meče. Skládá se ze zakřivené čepele, záštity, jílice a hlavice. (Wagner 2004 a Dolínek, Durdík 2008)

Do střední Evropy se šavle dostala s invazí Turků na konci 14. století, zejména pak ve 40. letech 15. století, nejvíce se ale objevovaly v Maďarsku a Polsku, stejně je to zbraň poněkud ojedinělá. (Dolínek, Durdík 2008)

Šavle měly často rovnou jednoduchou záštitu, ale také jí měly i ve tvaru písmene S. Šavle ze střední Evropy z 15. století jsou také často označovány jako zahnutý meč, protože je jejich jílec velice podobný jílcu u meče. Šavle z konce 15. století mívají hrot opatřený tzv. falešným ostřím, mají rovnou rukojeť, mnohdy hlavici ve tvaru ptačí hlavy a záštitu mírně ohnutou směrem k čepeli.

V době vytváření bible krále Václava IV. bojoval Václavův nevlastní bratr Zikmund s křižáky na balkánském poloostrově proti vojskům Osmanské říše. Pro turecká vojska byla šavle velice rozšířenou zbraní, jako tomu bylo v Evropě u meče. V této bibli byli tedy vyobrazeni lidé, kteří potlačovali křesťany, s šavlemi. Šavle se do českých zemí dostala v průběhu husitských válek jako součást výzbroje uherských jednotek, které tvořily hlavní část Zikmundových vojsk. (Wagner 2008)

Obr. č. 14: Šavle z pol. 15. století č. 1, šavle z Bible Václava IV. č. 2

Podle nálezů také existují zbraně, které jsou označovány jako velký tesák nebo dvouruční šavle, patřily k typické výbroji českých a moravských žoldáků, kteří přispěli k osvobození Vídně a Dolních Rakous. (Dolínek, Durdík 2008)

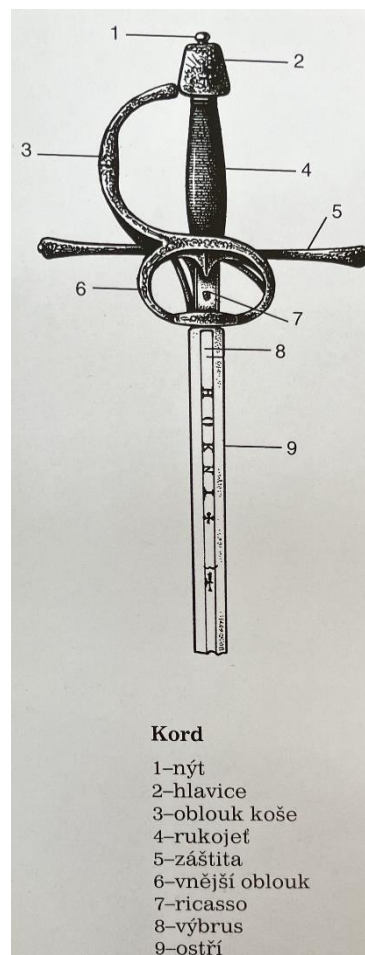
1.5.1.3 Kord

Kord je jednoruční poboční zbraň, která se začala vyvíjet v Itálii z bodných mečů. Není to rapír, rapír je zbraň jen na souboje, ne do války. Skládá se čepel více bodného nežli sečného charakteru, záštity, jílce a hlavice. Název pochází z perského slova kárd, které znamená nůž. (Křížek 1996)

„Už ve 14. století [...] objevují se meče, jejichž čepel je užší než u jiných a vybíhají prudce do ostrého hrotu, takže je patrný jejich spíše bodný než sečný charakter. Lze-li tyto typy mečů spojit s názvem „kord“, přicházejícím u nás v úředních pramenech nedlouho před výbuchem husitského revolučního hnutí, není zcela jisté, ale zdá se pravděpodobným. Nasvědčuje tomu jak bohatství záznamů v pramenech, tak i nálezy bodných zbraní tohoto druhu.“ (Wagner 1956, s. 69) U těchto „bodných mečů“ vybíhá ze záštity nad čepelí na vnější straně oblouček, který částečně chrání ruku, je to zárodek budoucího koše, který se vyvinul až v 16. století. Rukavice se přestaly používat z důvodu potřeby lepší obratnosti ruky, a proto se vyvinula ochrana přímo na zbraní. (Křížek 1996)

Kordy byly v polovině 14. století v Čechách vzácným zbožím, které se dováželo z ciziny, zřejmě z Francie, kde probíhala velká výroba zbraní. Ty, které se vyrobily v Čechách, byly předávány formou darů váženým osobnostem. Označení kord se poprvé objevuje v městských záznamech v roce 1421 jako například ve Znojmu nebo v Lounech. (Wagner 1956 a 2006)

Kord byl podstatně lehčí zbraní než meč, měl také užší čepel. Nedržel se v uzavřené pěstí jako meč, ale ruka byla na jílci postavena trochu diagonálně. Kord se držel se zakleslým ukazováčkem za záštitu a palcem, který se opíral o můstek (střed záštity z boku) pro lepší koordinaci pohybů zbraně. (Wagner 1956)

Kord

- 1-nýt
- 2-hlavice
- 3-oblouk koše
- 4-rukojeť
- 5-záštit
- 6-vnější oblouk
- 7-ricasso
- 8-výbrus
- 9-ostří

Obr. č. 15: Kord a jeho části

1.5.1.4 Tesák

Tesák je sečná jednobřitá zbraň, která má jen málo nebo vůbec zakřivenou čepel, širokou přibližně 5 centimetrů, která se ke hrotu často ještě rozšiřuje. Byla to bodná zbraň, která se používala k boji i k lovu. Délka její čepel byla v pozdním středověku vždy delší než nůž, ale kratší než šavle. Podle Wagnera mají nalezené tesáky z druhé poloviny 14. století čepel delší než 50 centimetrů

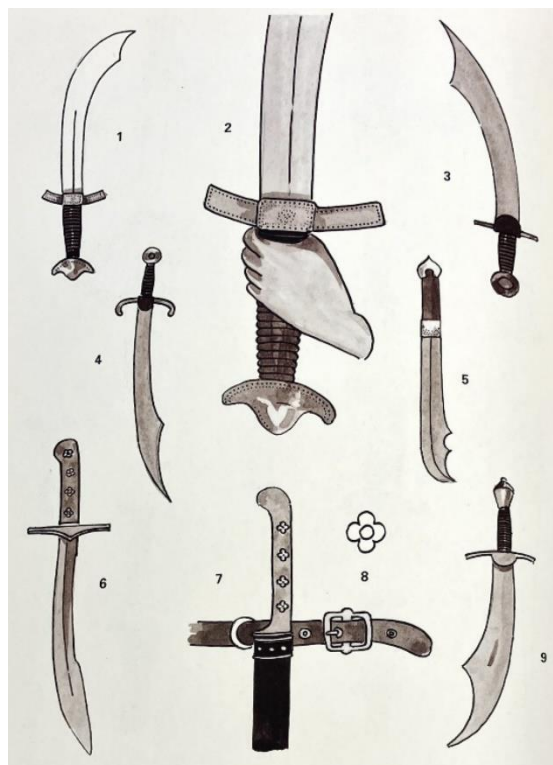
(2008). Tesák se objevuje v české a polské literatuře, až začátkem 15. století. (Křížek 1996 a Wagner 1956)

Jednoduché formy tesáku neměly záštitu, složitější a zdobenější pak ano. Na tesáku mezi jílcem a čepelí se někdy nacházel záštitný trn, který byl položen kolmo k čepeli. Bylo to velice neobvyklé, protože se takováto forma záštity neobjevuje u žádné jiné zbraně. Tesák byl vedle kordu a rytířského meče používán selskou pěchotou. Protože se výroba tesáku moc nelišila od výroby zemědělských nástrojů, dokázal ho ukovat a následně vykalit téměř každý kovář. (Wagner 2008)

Po celou dobu pozdního středověku lze pozorovat, že ve výtvarných, hmotných i písemných pramenech je tesák velice hojně zastoupenou zbraní. Používali je většinou méně bohatí lidé, tesák ale nechyběl ve výbavě téměř žádného šlechtice. Ti ale měli zdobenější varianty, záštity byly tvořené například z drahých kovů. Tesáky byly především českou a později polskou specialitou, v nějaké formě se vyskytovaly i v německých zemích. (Wagner 2008)

Malíři 14. a 15. století vyobrazovali s tesákem v ruce lidi, kteří byli nepoctiví. Tesák byl tak levnou zbraní, že ho prý zahazovali i lupiči, když někoho přepadli. Nestálo jim za to, aby byli stíháni za odcizenou zbraň. V popravčí knize pánů z Rožmberka se píše, že tesák byl velice univerzální a lupiči používali jeho masivní čepel k vypáčení truhel a zámků. (Digladiátor 2023)

Tesák byl někdy v písemných pramenech označován jako šavle. Šavle nejspíš od 13. století označovala jednosečnou zahnutou zbraň, bez ohledu na její druh. V českých pramenech byl tesák občas označován jako šaršoun. (Digladiátor 2023)

Obr. č. 16: Tesáky ze 14. až 1. pol. 15. století

Obr. č. 17: Tesáky z 14. a přelomu 15. stol.

1.5.2 Jílcové zbraně krátké

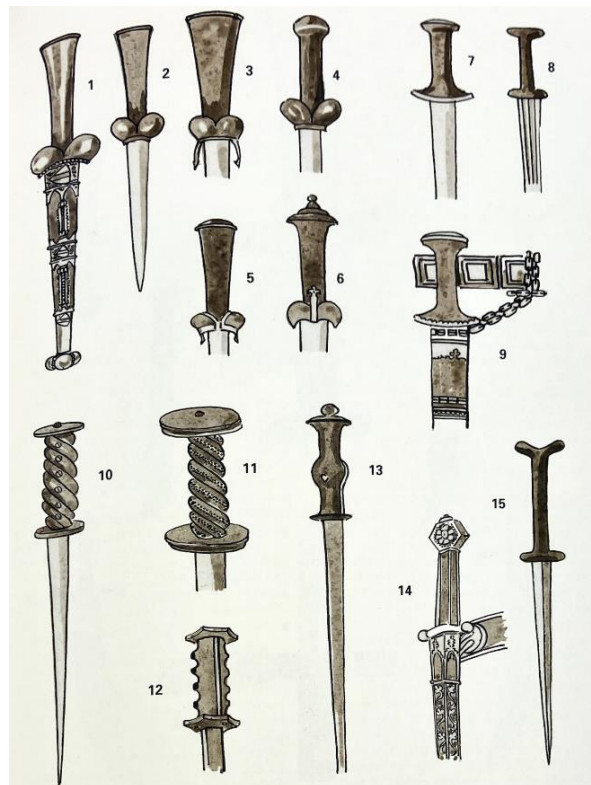
1.5.2.1 Dýka

Dýka je v zásadě předchůdce meče do té doby, než se lidstvo naučilo dobře pracovat s kovy a mohlo vyrábět delší čepel. Je to zbraň o celkové délce 20–50 centimetrů (Křížek 1996). Často vypadá jako zmenšený meč, má čepel, jílec, záštitu a hlavici. V porovnání s nožem má symetrickou oboustranně broušenou čepel, je určena jen k bodání. Dýka se většinou nepoužívala k přímému boji, byla to zbraň na sebeobranu, nebo na lstivé přepadení z blízka. Nosila se proto na opasku vepředu. (Wagner 2008)

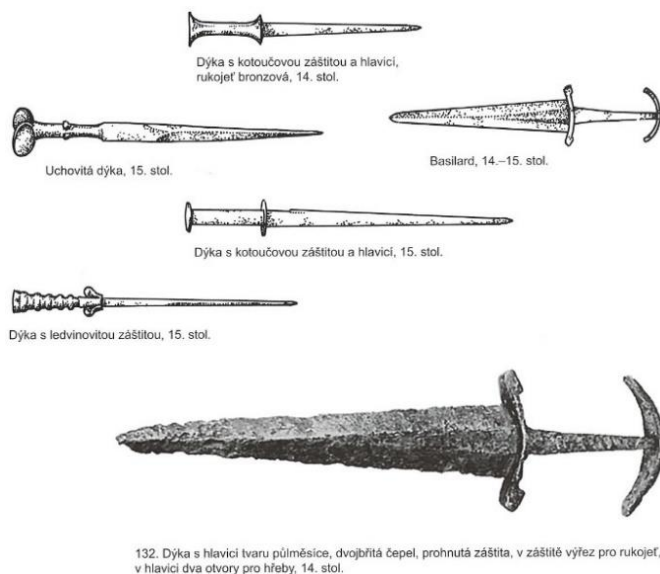
Od pádu starověkého Říma se dýka v průběhu raného středověku nepoužívala. Z archeologických vykopávek vychází, že se začala kovat a používat až po roce 1200. První zmínka o dýce pochází z kroniky vyšehradského kanovníka, který psal po Kosmovi české dějiny. V roce 1140 došlo ke spiknutí a Soběslav I. byl zavražděn dvěma sluhy, kteří byli ozbrojeni mečem a dýkou. (jednalo se pravděpodobně o nůž, kvůli pozdějšímu zápisu zřejmě došlo k chybě) Z dobových pramenů se dále dozvídáme o dýce z Dalimilovy kroniky, kde je napsáno, že Václava I. v roce 1306 zabili dýkou.

Ve 13. století se dýky kovaly s plochými nebo talířovitými terčíky eventuálně s prstenci místo příčky a hlavice. Od 14. století se dýky začaly vyrábět jako zmenšeniny mečů. (Letošníková 1989)

Plátová zbroj ovlivnila konstrukci dýk, vznikaly dýky s různě tvarovanými hlavici a záštitami a dostávaly podle svého vzhledu různé názvy, jako například dýka ledvinová, ušatá, anténová, talířová, terčová atd. Existuje také dýka jménem misericordia (milosrdenství),

Obr. č. 18: Dýky ze 14. a 15. století, 1-6 dýky ledvinové, 10-13 dýky s kotoučovou záštitou a hlavici, 9 a 14 vázání dýky na pás

Obr. č. 19: Dýky ze 14. a 15. stol.

kteřá sloužila k milosrdnému dobití těžce zraněného rytíře ve zbroji, byla tenká, aby pronikla mezi pláty brnění. (Křížek 1996)

Dýka ledvinovitá, v jiných jazycích označována jako dýka s koulemi, je zobrazována na obrazech u pasů rytířů i měšťanů od 14. století. Měla podobu vztyčeného mužského přirození a byla ve střední Evropě, tedy i u nás velice oblíbená (Wagner 2008 a Křížek 1996). Měla plochou hlavici, která splývala s jílcem, podle Dolínka se našla ve vykopávkách v Praze (Dolínek, Durdík 2008).

Dýka stradiotská, která vznikla ve 13. století v Itálii, odkud se rozšířila do západní Evropy, měla poněkud zvláštní hlavici, tvořily jí dvě do stran rozevřené puklice. Přezdívalo se jí dýka ušatá, kvůli jejímu tvaru. Horní část čepele měla průřez šestihranu, ta přecházela postupně v list se silným hřbetem a hlubokým žlábkem. Název byl zřejmě odvozen od řeckých vojáků stradiotů, najímaných do benátského vojska. (Křížek 1996)

Švýcarská dýka, která vznikla v 15. století, s poměrně širokou, oboustranně broušenou čepelí, měla hlavici a záštitu ve tvaru půlměsíce, který obepínal dokonale ruku a zajišťoval tím pevný úchop. (Křížek 1996)

Druhů dýk bylo nespočet, sloužily pro bezprostřední boj, k sebeobraně i jako doplňková zbraň do druhé (levé) ruky. Byly často velice bohatě zdobené. „Jílce bývají zhotoveny z bohatě vyřezávané slonoviny, zdobené zlatými a stříbrnými páskami apod. Někdy bývá výzdoba tak bohatá, že to vyvolává otázku, zda se taková dýka vůbec dala držet.“ (Wagner 2006)

1.5.3 Zbraně na dlouhé násadě

1.5.3.1 Helebarda

Helebarda je dřevcová zbraň, která má na konci svého dlouhého ratiště hrot, sekeru a prostý hák. Z této zbraně se postupným vývojem vytvarovala halapartna. Má oproti halapartně větší sekyrku, méně špičatých výstupků a jednoduchý malý hák. Může být také zaměňována ve svém brzkém vývoji se sudlicí. Staré typy této zbraně jsou často označovány jako švýcarská sudlice. (Křížek 1996)

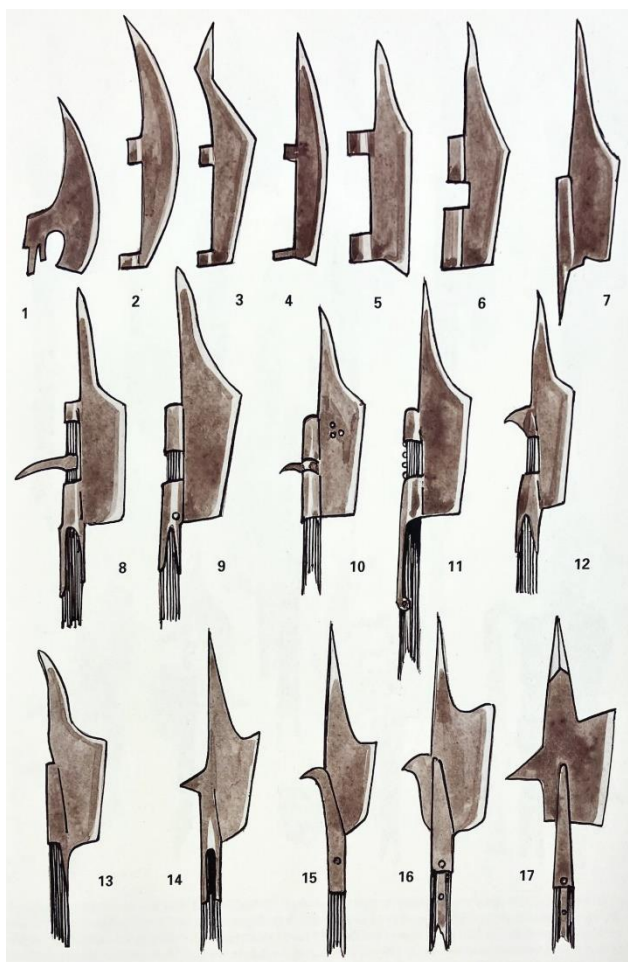
Jako u většiny dřevcových zbraní, které používali pěší bojovníci, bylo výhodné bojovat s touto zbraní na větší vzdálenost a ve skupině. Jakmile tato skupina vytvořila ze zbraní něco jako srst ježka (obdobu řecké falangy), byla téměř neporazitelná. Mohli je lehko porazit jen lučištníci nebo pěší bojovníci s podobnými zbraněmi.

1.5.3.2 Halapartna

Halapartna je bodná, a především sečná dřevcová zbraň, která má původ svého názvu ze středověké němčiny, Halm znamenala tyč a Barte znamenala sekera. Halapartny sestávaly ze tří částí: z tulejky⁴, kalené špice a listu sekery. Každá z těchto složek vznikala odděleně (Letošníková 1989). Na konci dlouhého ratiště je připevněna čepel sekery, v ose ratiště pokračuje dál bodec. Z ratiště na druhou stranu, než je čepel sekery, vyčnívá hák. Zbraň je v zásadě kombinací sekery, háku a kopí.

Rané typy halapartny byly „zavěšené“ na ratišti dvěma objímkami. V průběhu 15. století přibyla na konec halapartny tulej, díky které byla upevněna jen na jednom místě k ratišti. Zadní hák dostal spíše tvar trojúhelníku a byl vykován ze stejného kusu, jako čepel.

Halapartny byly velice účinné při boji proti jezdcům na koni. Jediný způsob, jak mohlo pěší vojsko zvítězit nad těžkooděnci na koních, byl pomocí

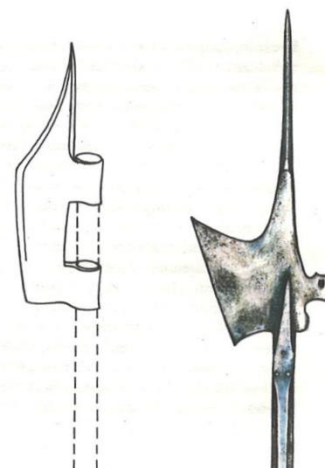
Obr. č. 20: Vývoj halapartny (první dva řádky se můžou nazývat i helebardy) od počátku 14. do poloviny 15. stol.

⁴ Tulej, tulejka je kovový dutý krček na spodním konci hrotu/čepele dřevcové zbraně, kterým se nasazuje na ratiště. Bývá k ratišti připevněna hřeby nebo nýty a případně omotána bandáží.

dlouhých dřevcových zbraní. (Křížek 1996 a Dolínek, Durdík 2008)

Původní primitivní typy se téměř nelišily od sudlic a seker na dlouhém ratišti, v 15. století ale už měly svůj specifický ráz (Křížek 1996). Letošníková dodává: „Nejstarší typy měly velký list čepule vykrojený do jednoduchého obrysu, nahoře se špicí ostrého hrotu.“ (1989) Kromě Švýcarska a Itálie se halapartny vyskytovaly i v jiných částech Evropy. Mají velikou škálu tvarů, někdy byl list čepule tak protáhlý a zahnutý, že se jim říkalo halapartny šavlové. (Křížek 1996)

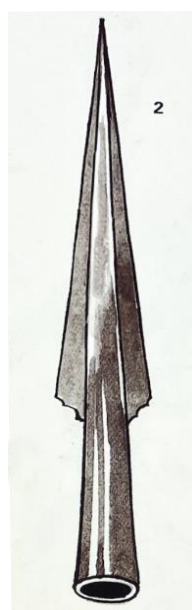
„Koncem podzimu roku 1315 se po Evropě roznesla neuvěřitelná zpráva. Těžce obrnění rytíři arcivévody Leopolda Rakouského, dokonale vyzbrojení rakouští šlechtici a přední měšťané vévodových měst, byli u Morgartenu na hlavu poraženi houfci sedláků ze zapadlého alpského údolí zvaného Schwyz, jimž pomáhali jen jejich stejně chudí sousedé.“ (Letošníková 1989, s. 89) Vojsko těžce vyzbrojených rytířů narazilo na záseky na úzké stezce. Ze svahů se na ně valily balvany, nebylo možné se otočit, založit kopí, boj mečem nepřicházel v úvahu, zezadu se na rytíře valila pěchota. „Švýcaři se vrhali na bezbranné rytíře, strhávali je ze sedel tyčovými zbraněmi, které měly na konci ratiště čepel podobnou sekerě, a na zemi jim těmi sekerami rozráželi hlavy. Nová zbraň halapartna se stala na dvě staletí švýcarských bojů za nezávislost nejvýznamnější součástí švýcarské výbroje.“ (Letošníková 1989, s. 91)

Obr. č. 21: Konstrukce halapartny z 15. stol.

Tato obávaná zbraň dokázala lehko strhnout jezdce ze vzdálenosti až pěti metrů. K ovládnutí halapartny člověk potřeboval značnou sílu a obratnost, když se ale takováto zbraň někam zasekla, způsobila mnoho škod, a to díky své délce, která zvyšovala rychlost dopadu. Dala se využívat jako kopí, hák a dlouhá sekera zároveň. (Letošníková 1989)

1.5.3.3 Kopí

Obr. č. 22: Hrot kopí o délce 35 cm

Kopí se skládá z dvou částí, z ratiště a hrotu. Bylo zásadní zbraní v jezdeckém a pěším boji, používalo se především pro první střet, ve válečné linii jím byli vybaveni většinou jen pěšáci nebo rytíři v první řadě (Wagner 2008). Hrot kopí je připevněn k ratišti pomocí tuleje, která je často delší nežli samotný hrot. Hrot jezdeckých kopí má průřez ve tvaru čtverce. Hrot kopí pro pěšáky má tvar kosodélníku, který je uprostřed listu zesílený. Hrále je staročeský název pro kopí nebo dřevce, slovo bylo zřejmě převzato ze středověké němčiny Gralle. V historických pramenech je doloženo, že se toto slovo používalo ve 14. a 15. století. (Wagner 1956)

Ve vrcholném středověku dochází ke značné diferenciaci kopí pro jízdu a pro pěchotu. Kopí pro jezdce měřilo 2,5 až 3 metry, kopí pro pěšáky bylo kratší, bylo určeno i na bližší boj. Poměrně dlouhé ratiště bylo v místě úchopu vybaveno záštitným kotoučem na ochranu ruky. (Křížek 1996)

Kopí bylo hlavní zbraní pro rytířské turnaje. Vznikly tzv. korunkové turnajové hroty kopí s mohutnými krátkými špičkami, které vycházely z velké kuželové tuleje. Byly nejčastěji tři nebo čtyři, tato kopí byla nejčastěji nazývána dřevce.

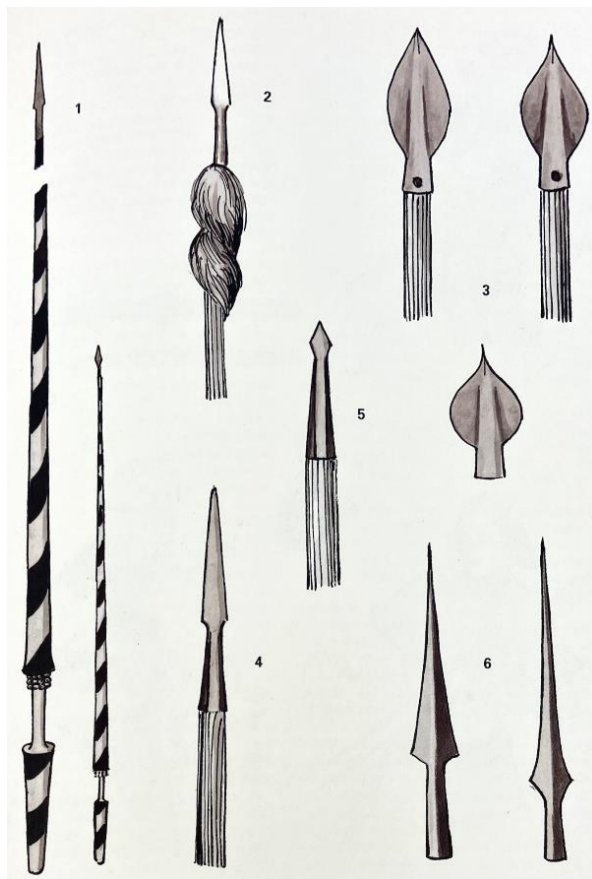
Na turnajích si rytíři vkládali dřevce, sportovní typ kopí, do háku na straně jejich brnění, aby se jim dlouhé dřevce držely lépe. (Dolínek, Durdík 2008)

V 15. století se průbojná síla kopí zvýšila zesílením hrotu čtvercového průřezu a jejím prodloužením o několik centimetrů. Pěchotní kopí je všeobecně větší a těžší než to jezdecké. Celková délka hrotu byla kolem 35 centimetrů, na kterou navazovala tulej s otvory, skrz ně se probily hřeby, aby se kopí připevnilo na dlouhé ratiště. (Dolínek, Durdík 2008)

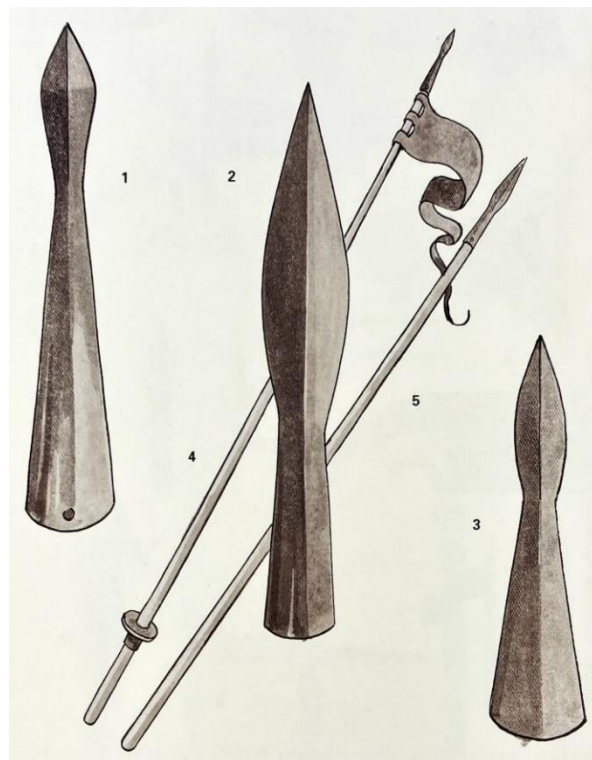
Švýcaři měli jednoduchou taktiku. Sešikovali se do velkých čtvercových útvarů, lemovaných kopíníky, kteří měli svá kopí a píky pět až šest metrů dlouhé. Uvnitř stáli halapartníci, kteří na kratší vzdálenost dobýjeli protivníky v boji muž proti muži. S pomocí střelců s kuší a pomocí kopiníků proráželi přední linii protivníků. Tato taktika se proslavila v druhé polovině 15. století, následně si Švýcarské bojovníky najímali vládci z okolních zemí. (Klučina 2018)

Kopí italského původu, které pochází z 15. století se nazývalo „Langdebeve“. Jeho ratiště bylo ukončeno trojhranným hrotem z obou stran broušeným, který se zužoval směrem ke špičce. Hrot byl napojen k ratišti jen úzkým koncem za hrotem. Obdobné kopí, nazývané „alla bolognese“, mělo na obou stranách nejširší části hrotu vykované svitky, které sloužily jako záštita. (Křížek 1996)

V Čechách se objevuje na přelomu 14. a 15. století kopí s hákem, ten je upevněn na krčku pod samotným hrotem buď pomocí objímky, nebo vybíhá přímo z tuleje. V této době také vzniklo kopí ušaté, které mělo za hrotem, na dvou stranách výčnělky ve tvaru trojúhelníku. (Wagner 1956)

Obr. č. 23: Kopí z 15. stol. se zúženou rukojetí, 2, 4 a 5 kopí z 15. st., 3 hroty španělských kopí, 6 kopí z 14. st.

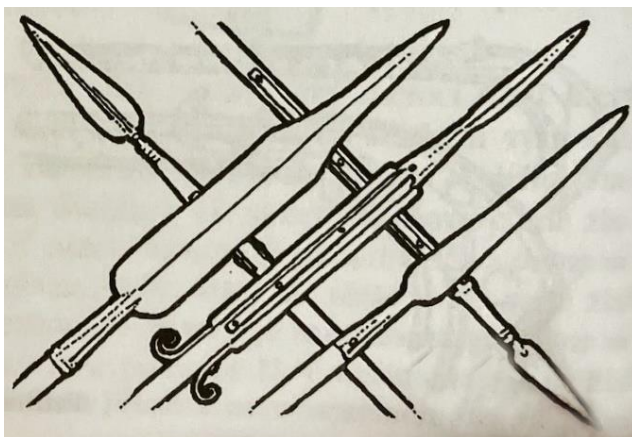

Obr. č. 24: Kopí z 15. stol.

1.5.3.4 Píka

Píka se skládá z čepele a ratiště, na první pohled se podobá kopí, má však svou čepel širší. Píka neměla nijak mohutnou čepel, tulej dosahovala délky kolem 15 až 18 centimetrů. Tvar čepele nebyl ustálený, ostří mělo tvar listu se zploštělým kosočtvercovým průřezem. (Dolínek, Durdík 2008)

Píka se liší od kopí jediné tvarem kovové části, má na rozdíl od kopí čepel a ne hrot. Čepel píky byla kována do plochého tvaru, který byl z obou stran broušený do břitu.

Obr. č. 25: Různé formy pík

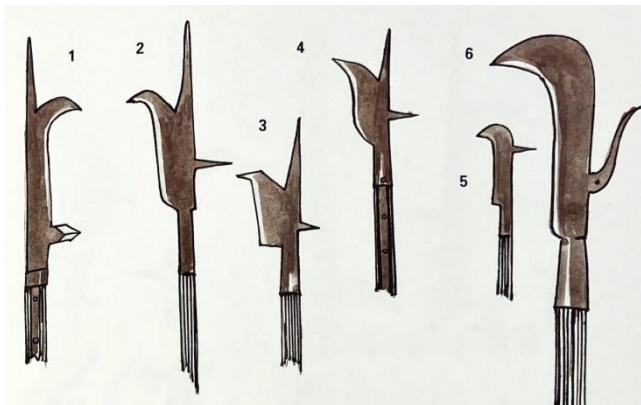
Švýcarská pěchota vycházela z bojového nasazení halaparten, a především velmi dlouhých pík. Díky formacím uzavřených tvarů, vojska s vytrčenými píkami na všechny strany, tvořila v té době nepřekonatelnou překážku. Švýcaři tak obnovili válečnou formaci Alexandra Makedonského. Díky velké délce pík, které mohly dosahovat i 5 metrů, mohli být do přímého boje zainteresováni i vojáci z jiných řad. (Dolínek, Durdík 2008 a Křížek 1996)

Píka vznikla ve 14. století v Itálii, hojně se začala používat až v 15. století u švýcarské pěchoty (Dolínek, Durdík 2008). Do armád švýcarské pěchoty byla zaváděna z důvodu nepříjemných zážitků, kdy vojáci s halapartnami nedokázali dosáhnout na jezdce, kteří měli dlouhá kopí. Naježená hradba pík efektivně odrážela jízdu. Švýcaři vyvinuli útočné taktiky, které následovaly ostatní země Evropy, nejdříve Němci a po nich Španělé. Píka byla jednoduchou, ale úspěšnou zbraní, vystřídala ji nakonec až mušketa s bodákem v 17. století. (Křížek 1996)

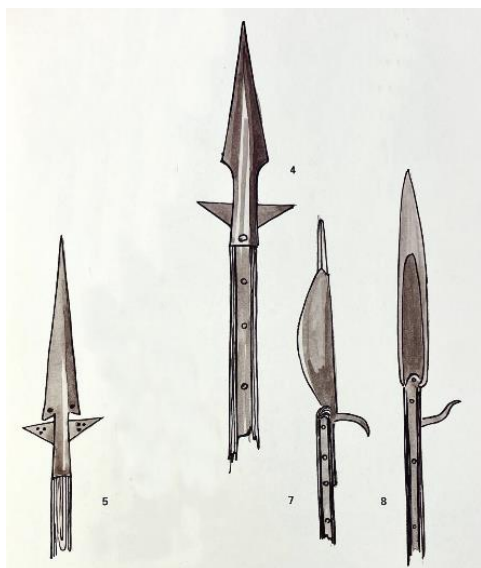
Píka stejně jako kopí sloužila jako žerď pro vlajku bojové jednotky nebo vlajku s erbem velitele nebo vlajku země, za kterou vojenský pluk bojoval. (Wagner 2008)

1.5.3.5 Sudlice

Sudlice je velice často zmiňovaná ve výčtech husitských zbraní, jako zbraň však už existuje od počátku 14. století. Je ovšem popisována jako kopí s připojeným ostřím sekery a hákem na druhé straně. Tvar sudlice se v průběhu 14. a 15. století hodně vyvíjel, vzniklo proto mnoho tvarů a forem. Ratiště této zbraně měřilo více než 1,5 metru. Sudlice byla vyvinuta ze sedláckých nástrojů, byla určena výhradně pro pěší bojovníky.

Obr. č. 26: Sudlice z 15. století

Obr. č. 27: Sudlice ušatá 4 a 5, sudlice z 15. stol. 7 a 8

Tvar české sudlice vychází ze sekery a kopí, její rané formy jsou přímo kombinace kopí, na které je připevňována čepel sekery vystupující i na druhou stranu ve formě háku nebo bodce. Tvar raných německých a švýcarských sudlic se podobá halapartně, ratiště je ale od čepele dál, než jak je tomu u halapartny. (Křížek 1996)

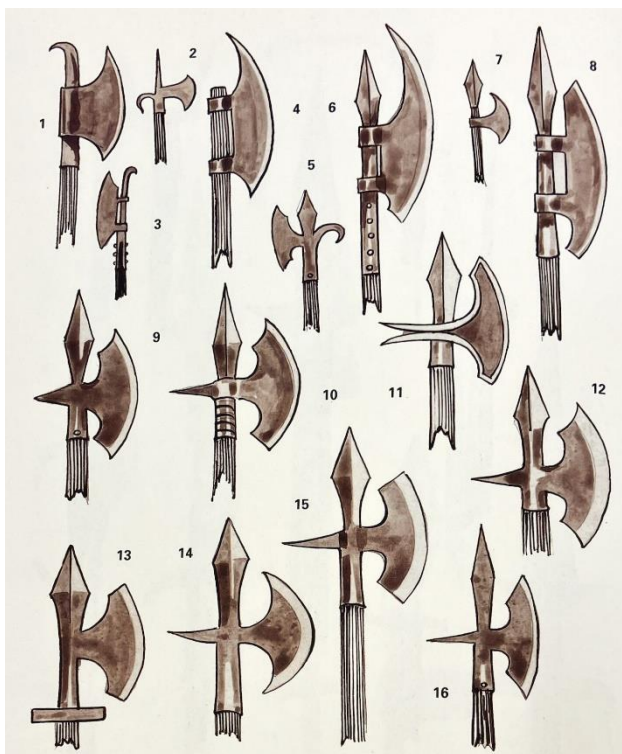
„Teprve koncem první třetiny 15. století v Bavorsku a v polovině století i jinde objevuje se sudlice našeho [českého] typu s hrotem odděleným od sekery nebo bodcem. Byl to nepochybně vliv českých vojsk husitských, která s sebou na slavných spanilých jízdách přinesla do sousedství české sudlice, na něž se později přenesl název helebard a které se pak ve formě halaparten znovu vrátily do Čech.“ (Wagner 1956, s. 75)

V 15. století je pak sudlice v některých případech jen velice těžko rozpoznatelná od halapartny. Některé sudlice z 15. století se tvarem podobají ve velké míře i píkám, jsou to ale rozdílné typy zbraní. Většina sudlic, které nepochází z Čech, se podobají mačetě, která by byla umístěna na dlouhém ratišti, na jedné i druhé straně má hrotité ostré výběžky a také často srpovitý hák. Pozdější formy sudlice jsou protáhlé s jedním hákem a symetricky postavenými hroty z boků, které sloužily podle Křížka jako záštita. (1996)

Zajímavým typem sudlice je česká sudlice ušatá. Měla hrot listového nebo kosodélníkového kopí, u jehož krčku „vyrůstaly“ buď zahnuté háky, nebo rovné hroty. V písemných pramenech se tato sudlice objevuje v první polovině 15. století. (Wagner 1956)

Sudlice, podobající se berdyše či halapartně, byla v dnešní Belgii nazývána vlámským slovem godendag, což znamená dobrý den, tento název získala od flanderských bojovníků. (Křížek 1996)

Sudlice jsou nakonec vytlačeny střelnými zbraněmi a zůstávají ve výzbroji palácových stráží i když méně často než halapartny a kůsy. Jako sudlice lze považovat korseku, kůsu nebo runku. (Křížek 1996)

Obr. č. 28: Sekera z pol. 14. stol. 1, sudlice z 14. a 15. stol. 2-16

1.5.4 Zbraně na krátké násadě

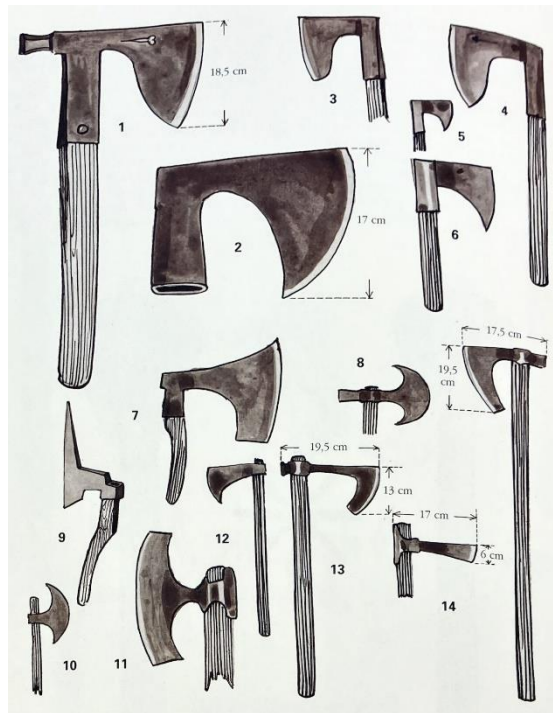
1.5.4.1 Válečná sekera

Válečná sekera z první poloviny 15. století je na krátké násadě, má rovnou horní stranu a lehce obloukovité ostří. Sekery pro pěší bojovníky se lišily od těch pro jízdu jen délkou násady neboli topůrka, to bývalo delší než 50 centimetrů (Wagner 2008). Válečné sekery z této doby lze často odlišit od nástrojů jen málo, bojové varianty ale měly často delší ostří protáhlé směrem dopředu do špičky. Prohnuté topůrko však měly všechny, aby se zvýšila efektivita úderu (Wagner 2008). Výběžek na dolní straně je podstatně kratší a často obrácený tupě zpět. Je však pravděpodobné, že bojové sekery měly kratší rameno a tenčí čepel. (Wagner 1956)

Běžná objímka pro nasazení čepele na topůrko se postupně prodloužila na tulej, která zlepšila upevnění na násadu nebo ratiště. U seker lehkého jezdeckého typu, se ve 14. století zdobila zadní část čepele buď formou rytin, nebo i prořezáváním skrz kov. Nejčastější ozdobou byl podlouhlý čtyřlístek.

Pěší vojsko mělo ve svém vybavení většinou širočiny, z dochovaných exemplářů vyplývá, že tyto sekery měly krátké topůrko vsazené do tuleje, krátkou šíjí a mohutnou, nahoře docela rovnou a směrem dolů silně vytaženou čepel s obloukovitým ostřím. Spodní část čepele byla někdy rovná, někdy zaoblená. V 15. století je téměř u všech exemplářů nahoře uzavřená tulej a čepel se svým ostřím je protažena směrem nahoru. (Dolínek, Durdík 2008)

Mezi sekery také patří jejich vrhací varianta, určena do boje pěšáků proti jezdcům, ve staré německé literatuře jsou vrhací sekery popisovány jako typicky české zbraně středověku. Objevuje se v Husově výčtu zbraní pod názvem teslík (Wagner 1956). Přesto se jich dochovalo v Německu i v Maďarsku mnohem více než u nás. Vrhací sekery se rozdělují na dva typy. První nemá tulej, místo ní je opatřena

Obr. č. 29: Sekery ze 14. a 15. stol.

Obr. č. 30: Vrhací sekery ze 14. a 15. stol.

zašpičatělým řapem⁵, který se zarážel do násady. Druhý typ měl běžnou tulej, do které se vsazovalo topůrko. Tyto sekery měly ostré hroty všude, kde to bylo možné. Vrhací sekerka při hodu rotovala, musela zasáhnout cíl a zaseknout se do něj. (Wagner 1956 a 2008)

Tvar čepele se postupně z mandlovitého tvaru s bodcem na zadní straně protahoval dopředu a zužoval do špičky. Na konci 15. století se už sekery podobaly více sudlicím než starším sekerám. Jakmile se vyvinulo plátové brnění, byly válečné sekery postupně vystřídány prvními typy halaparten a sudlic.

Kromě seker s krátkou násadou existovaly sekery i na dlouhém ratišti. Byly určeny pro pěší bojovníky v boji muž proti muži, ovládaly se oběma rukama. Tyto zbraně se vyskytovaly průběhu 15. století v jižním Německu a v severní Itálii, měly tvar kapky, se špičkou směřující směrem nahoru. Na čepeli se často vyskytovala rytá výzdoba v podobě stromu. Ke konci 15. století se na týlní straně seker (na druhé straně, než je ostří) často objevovaly výběžky a háky. Spodní část čepele byla také často děrovaná nebo jinak zdobená. (Dolínek, Durdík 2008)

Na začátku 15. století vznikla dvouruční sekera, které se říká berdycha, měla úzkou zahnutou čepel, jejíž ostří mohlo měřit přes půl metru. K ratišti byla připevněna na dolní straně úzkým páskem. Obdobná sekera vznikla ve Skotsku, nazývala se „Lochaberaxe“. Její mohutná čepel tvaru půlměsíce byla upevněná k ratišti stejně jako berdycha. Z prodlouženého ratiště vyčníval velký hák, který byl pro tuto zbraň charakteristickým. (Dolínek, Durdík 2008)

Křížek zmiňuje sekeru zvanou bradatice, která dokázala probít i několik vrstev kroužkové brně, bojovník se sekrou byl sice těžkopádný, zato když se trefil, znamenalo to téměř jistou smrt pro zasažený cíl. (Křížek 1996)

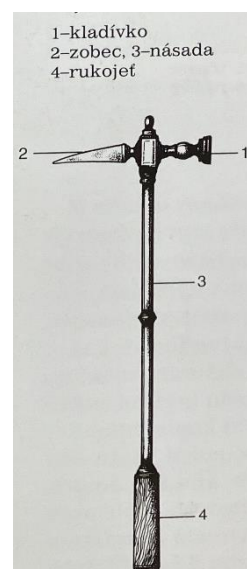
Zajímavým typem válečné sekery z 15. století byly sekery kombinované s kladivem, v němčině jsou označovány jako „Mordaxt“. Tato zbraň měla zhruba trojúhelníkovou čepel, rovné ostří a na druhé straně se nacházelo kladivo čtvercového nebo obdélníkového tvaru. Jedna strana tedy sloužila k seku a druhá k úderu. Někdy bylo ratiště protažené a zakončené hrotem. (Dolínek, Durdík 2008)

1.5.4.2 Válečné kladivo

Válečné kladivo je úderná chladná zbraň, která existovala ve dvou variantách, pro pěchotu a pro jízdu. Dolínek a Durdík tvrdí, že válečné (bojové) kladivo je známé od 15. století, v následujícím století byl zaznamenán větší výskyt (2008). Křížek píše, že jednoduchým typem válečného kladiva se vyzbrojovali pěší vojáci už od 13. století (1996).

Válečné kladivo je úderná zbraň na krátké násadě, která měla z jedné strany hranatý bodný hrot a z druhé strany byla čtvercová úderová plocha, která měla často v rozích špičaté výčnělky. Hlavice kladiva byla odlita buď ze železa, oceli nebo olova. (Dolínek, Durdík 2008)

Wagner ve své knize o středověku píše toto: „V boji na velmi krátkou vzdálenost, kdy rytíři již nemohli použít meče, používali zbraň, nazývanou v našich zemích koncem 14. a v první polovině 15. století „mlat“. Od

Obr. č. 31: Jednoruční válečné kladivo

⁵ Řap je úzký konec čepele nebo hlavice, který je většinou vsazený mezi dvě střenky jílce (v případě jílcových zbraní). Připevňuje se na něj násada (u dřevcových zbraní), nebo hlavice (u jílcových zbraní) tak, že se jeho konec rozklepe jako nýt.

šedesátých let 15. století se i pro tuto zbraň také používá dnes známé označení „palcát“. Koncem 14. a na počátku 15. století mívál podle obvyklého znázornění, například na obraze Mistra Třeboňského oltáře z roku 1380 nebo na obraze známém jako Ukřižování pocházející z chrámu sv. Barbory (Národní galerie v Praze), tvar dřevěného topůrka, z něhož vybíhá vzhůru ostrý hrot. Pod tímto hrotem je na topůrku nasazené kladivo s ostrým hrotem a rozeklaným, případně plochým opačným koncem.“ (2006)

Křížek tvrdí, že válečné kladivo, které bylo určeno pro jezdce, bylo specifickou formou palcátu, jen zřídka mělo vrcholový hrot určený k bodání, za to kladivo pro pěší hrot mělo. Kladivo pro pěchotu mělo ratiště o délce až dva metry, v ose násady často pokračoval hrot. Podstatně vylepšená varianta této zbraně se objevila v ruce rytířů, kteří bojovali pěšmo. V této podobě byl nasec neboli zobec značně protáhlý, a tak si kladivo získalo přezdívku vraní nebo sokolí zobák. (1996)

Ve 14. století se vyskytuje zvláštní typ vrhacího kladiva blížícího se již zmiňované vrhací sekerě. Všechny konce této zbraně byly zakončeny naostřeným hrotem. Ve své nejjednodušší formě vrhací kladivo připomínalo latinský kříž, jehož naostřená ramena způsobovala zranění, ať už dopadla jakkoli.

Jednoruční kladivo stejně jako palcát sloužilo v období vrcholného a pozdního středověku jako odznak hodnosti hejtmánů a rytmistů pěšího a jízdního námezdního vojska. (Křížek 1996)

Obr. č. 32: 1-9 válečná kladiva ze 14. stol., 10 francouzský olověný mlat, 11-12 kladiva na dlouhém ratišti kombinované se sekerou z pol. 15. stol.

1.5.4.3 Řemdih

Řemdih je druh palice, nebo bijáková zbraň, která má svou údernou hlavici připevněnou většinou pomocí přiměřeně dlouhého řetězu k násadě. Měla dvě varianty, s kratší násadou pro jezdce na koních a s delší dvouruční pro pěšáky. Řemdih představoval biják, který měl dřevěnou nebo kovovou hlavici s hvězdovitě vyčnívajícími bodci pověšenou na řetězu (Wagner 1956 a Dolínek, Durdík 2008). Někdy byla hlavice jako železná koule bez bodců. Hlavice mohlo být k násadě pomocí řetězů připevněno i více, nejvíce se při mnohonásobném napojení hlavice vyskytovaly tři. Někdy mohla být kovová koule tvořena hlavici z meče, jako například řemdih ve Vojenském historickém muzeu na Žižkově. Hlavice měla většinou průměr 8–10 centimetrů.

Obr. č. 33: Řemdihy z 15. století

Úderná hlavice se k ratišti připevňovala pomocí dvou železných úchytů. Jeden byl na hlavici a druhý na ratišti, tyto dva konce spojovalo několik železných ok. Němci nazývali tuto zbraň také Ziskastern – žižkova hvězda. V dobových záznamech se objevuje pod názvy „maniplus řemdi“, „clava řemdi“ nebo „mlat manipulus“. To naznačuje, že zpočátku se tím rozuměl dřevěný kyj neboli mlat s množstvím vyčnívajících železných hřebů. Na začátku husitských bojů vypadala hlavice řemdihu jako dřevěná koule se železnými objímkami a vbitými železnými hřeby. (Wagner 2008 a Křížek 1996)

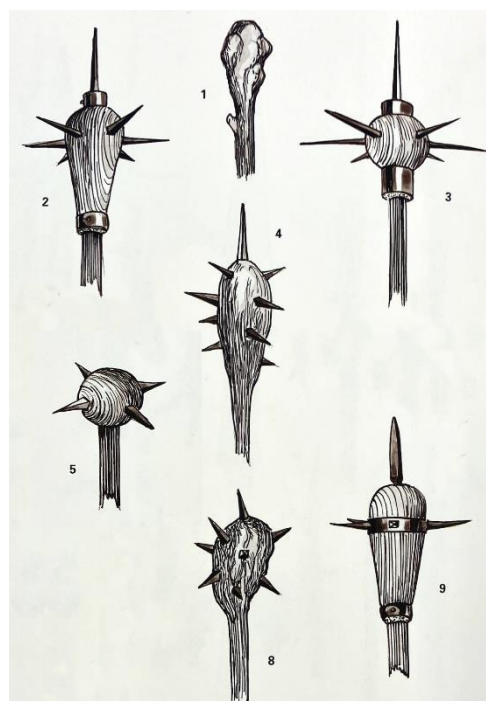
Řemdi a zbraně jemu podobné sloužily k boji ve vojsku, která byla tvořena z prostého lidu, uměly totiž s nimi lépe zacházet nežli s meči, neboť byly blízké nástrojům jejich denní práce. (Wagner 1956)

1.5.4.4 Kropáč

Někteří autoři oddělují kropáč jako samostatnou zbraň, někteří ho řadí k řemdihu, jako jeho specifickou formu. Rozhodl jsem se kropáč oddělit od řemdihu z toho důvodu, že kropáč je jednodušší zbraň, která nemá svou hlavici spojenou s násadou řetězem.

Kropáč je dřevěná palice, ze které v určitém uspořádání vyčnívají železné hřeby a v ose z hlavice pokračuje delší hrot. Podle Dolínka a Durdíka patřil kropáč vyloženě k lidovým povstáním, protože to byla velice jednoduše vyrobitelná zbraň. K výrobě kropáče se nejvíce hodil kus kořene, který byl na jednom místě rozšířený. Do tohoto konce se pak vtlučlo několik hřebů a sloužil jako úderná hlavice. (2008 a Arm. muzeum Žižkov 2024)

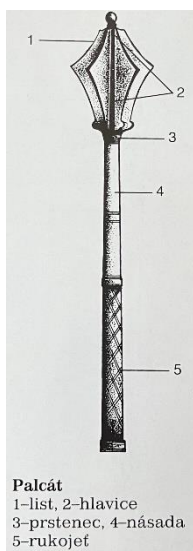
Kropáč je zbraň, která se používá od 14. a 15. století, následně se objevuje jen příležitostně při selských povstáních. Kropáč se velice podobá hvězdicovým palcátům, které měly kulaté hlavice a vyčnívaly z nich masivní hřeby. Ironický název této úderné zbraně byl bezpochyby odvozen od tvarové podobnosti kostelního kropáče. (Wagner 2008 a Arm. muzeum Žižkov)

Obr. č. 34: Kropáče z přelomu 14. a 15. století

1.5.4.5 Palcát

Palcát je druh palice, která má na své rukojeti různě profilovanou hlavici. Je to zbraň jak pro pěší bojovníky, tak pro jezdce na koních, kteří ho měli připevněný na řemeni k sedlu. Palcát je úderná chladná zbraň, která se skládá z hlavice různých tvarů, násady a rukojeti. Násada mohla být kovová nebo dřevěná. Jeho název pochází z maďarského pálca, které se odvozuje ze slovenského palica – hůl. Husité zkomolili maďarský název, který jim utkvěl v paměti při bojích s Maďary, a jejich vojenský slang se nakonec ukotvil jako odborný název. Do začátku 15. století se tato palice nazývala mlat. (Wagner 2008 a Křížek 1996)

Obr. č. 35: Části palcátu

Předpokládá se, že palcát do evropského teritoria pronikl z Asie. Byl oblíben v 11. – 13. století na Rusi, odkud se rozšířil západním směrem.

Palcát byl v pozdním středověku velice rozšířený, využívalo ho čím dál více bojovníků v souvislosti se zlepšováním plátové zbroje. Palcát dokázal prorazit plátovou zbroj díky větší kinetické energii úderu efektivněji nežli meč. Tuto zbraň používali i preláti (církevní osoby), protože tak vyhověli církevním ustanovením, nepoužívali meč, aby neprolévali krev. V 15. století je

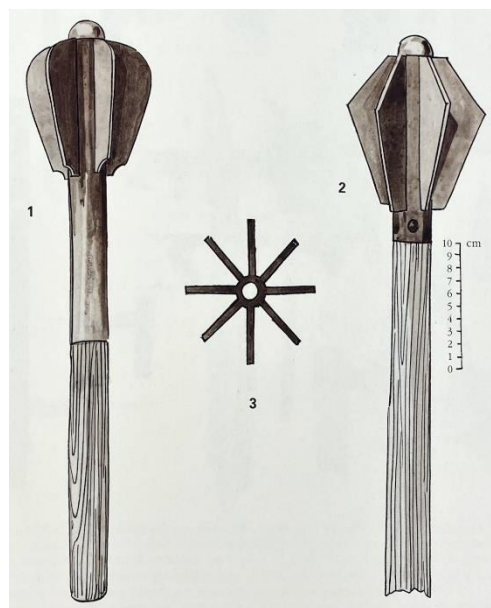
mnoho rozmanitých tvarů palcátů oproti předchozímu století, kdy je to především zbraň jezdců na koních. Palcát má v té době placaté výstupky. Říká se jim pera, těch mohl mít dokonce i 12 na své hlavici. Pera byla často upravena do špiček, které nebyly ostré, říkalo se jim knoflíky. Na mnoha palcátech se objevují laločné kotouče, umístěné na násadě, které fungují jako záštita.

Délka palcátu byla rozdílná, podle toho, jestli ho používali pěšáci nebo jezdcé, pro jezdce byly kratší. Palcáty pro pěšáky lze rozlišit zhruba na ty, které improvizoval vesnický kovář a na výrobky zbrojře, který pracoval pro nobilitu nebo pro město. (Křížek 1996)

Palcát byl symbolem vojenství a suverenity. V Uhrách ho nosili urození pánové a byli s ním zobrazováni. Hejtmani nosili palcát ne jako zbraň, ale jako odznak velitelské pravomoci a důstojnosti. (Křížek 1996)

Existoval specifický tvar palcátu, který se nazýval palcát dýkový. Místo hlavice měl kovovou pěst, která svírala v horizontální poloze dýku. Objevuje se často v českých historických pramenech. (Křížek 1996)

Hvězdicové palcáty byly bijáky s hlavicemi ve tvaru koule s ostrými hřeby. Tato hlavice byla nasazena na krátkou dřevěnou násadu (ratiště) pomocí tuleje. Němci nebo Angličané nazývali tuto zbraň jitřenkou. (Wagner 2006)

Obr. č. 36: 1–2 Palcát, 3 řez palcátem osmipерým

Obr. č. 37: Palcáty dýkové ze 14. stol.

1.5.4.6 Bojový cep

Bojový cep se skládá z ratiště, na kterém je pomocí nějakého kloubu připevněn podlouhlý biják (Křížek 1996). Ve středověku se vyskytuje pouze v Čechách, vojska jiných zemí Evropy je nepoužívala (Wagner 2008).

Bojový cep se objevuje v českých zemích ještě před husitským revolučním hnutím na počátku 15. století. Vyzbrojovali se s nimi venkovští poddaní, kteří tvořili část bojových houfců, vytvořených feudálními vrchnostmi. Nejstarší exempláře mají dřevěný tlouk pobitý železnými pláty. Na začátku husitského hnutí byly cepy pobity mohutnými údernými hřebi. Časem se bojový cep změnil, byl okován čtyřmi až šesti kovovými pruty do tvaru spirály. Pravidelně byly staženy třemi až čtyřmi příčnými pásy, ze kterých vyčnívaly mohutné hřebi se základnou 8 na 8 milimetrů. Cep mohl mít až dvacet čtyři takových hřebů. (Wagner 1996 a 2008)

Křížek píše, že úplně první výskyt bojových cepů byl při první křížové výpravě, kdy za rytíři táhla chudina, která měla v rukách cepy. (1996)

Bojový cep, dokonale ovládaný lidmi z venkova, byl spolu s řemdihem podle vzpomínek bojovníků z protihusitských vojsk tou nejstrašnější zbraní, ničil každým úderem pláty rytířského brnění. (Wagner 2008).

V počátku husitských válek bojovali cepníci po boku ostatních se sudlicemi, kušemi a lehkými palnými zbraněmi. Později byli husité s rozdílnými typy zbraní soustředěni do různých houfců, které pak plnily specifické úkoly odpovídající účinkům jejich zbraní během bitvy.

Obr. č. 38: Cepy bojové z 15. stol. 1-4, detaily kování cepu 6

1.5.5 Ostatní zbraně

Glefe a Gisarme byly jedny z druhů sudlic. Mají tvar čepele jako mačeta s hroty na obou stranách. Většinou mají bodec, který směřuje dopředu. (Demmin, Black 1911)

Gisarme je podle Křížka slovo označující sekeru tvaru půlměsíce na dlouhém ratišti. Byla nasazená na násadu pomocí tuleje, dopředu a mírně na druhou stranu, než byla čepel, směřoval bodec. Byla patrně předchůdcem halapartny a berdychy. (Křížek 1996) Viz obr. č. 47.

Glefe označuje v různých dobách a na různých místech jiné zbraně. Nejspíš šlo o zbraně na dlouhém ratišti, které měly širokou čepel určenou k seku, připomínající čepel meče. (Křížek 1996) Viz obr. č. 43.

Končír je zbraň podobající se kordu, rapíru a podobným bodným zbraním. Pochází z tureckého slova kandziar, měl trojhranný nebo kosočtvercový průřez čepele. Vyskytoval se už ve 14. století a vyvinul se z bodných mečů. (Křížek 1996)

Korseka je dřevcová zbraň na dlouhém ratišti, která se používala od 15. století převážně ve Francii a Itálii. Měla tři hroty, prostřední byl úzký zužující se dopředu a dva postranní rovné nebo zakřivené a různě tvarované. Postranní hroty sloužily jako záštita nebo hák na stáhnutí jezdce s koně. (Křížek 1996) Viz obr. č. 46.

Kosa bojová vznikla zřejmě nasazením čepele osy na dlouhé ratiště v ose délky zbraně, ne na kolmo, jak tomu je u zemědělského nástroje. Na druhé straně, než je ostří byl bodec nebo hák, někdy se bojová kosa nedala rozlišit od sudlice. (Křížek 1996) Viz obr. č. 40.

Kůsa má původ slova ve francouzském Couteau – nůž, svojí údernou a sečnou čepelí může připomínat bojovou kosu, nemá s ní však nic společného. Je občas řazena mezi sudlice v cizojazyčných zdrojích. Vyskytuje se nejvíce v Itálii, Francii a Burgundsku. (Křížek 1996) Viz obr. č. 42.

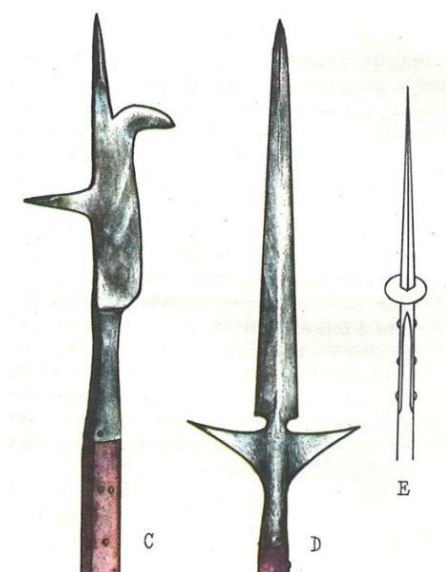
Oštěp v průběhu středověku mezi používanými zbraněmi úplně vymizel. Jsou ale vyobrazení, na kterých je vidět, že bojovníci na koních drží oštěp. Je to v případě, kdy ho nemají v podpaží jako kopí, ale drží ho nad hlavou. (Křížek 1996)

Partyzána má původ v italském slově partigiana – zbraň houfce. Používala se až od konce 15. století. Viz obr. č. 48.

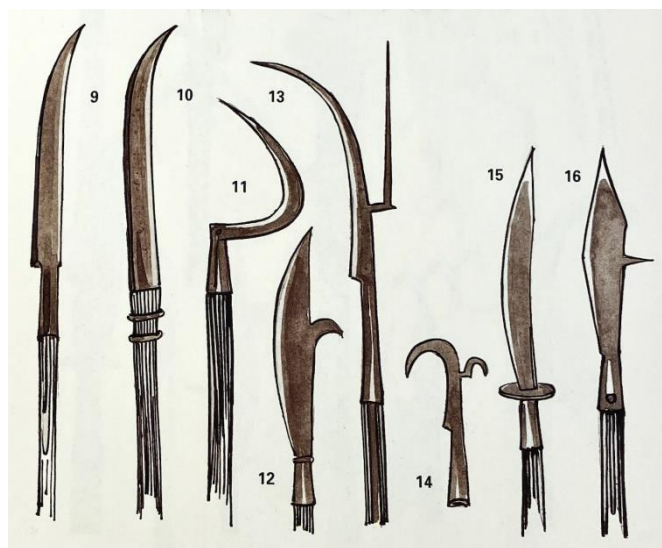
Runka je dřevcová zbraň italského původu. Přímá ostrá čepel je umístěna na dlouhém ratišti. Z čepele vybíhají po stranách srpovité výběžky, je typově příbuzná s korsekou. (Křížek 1996) Viz obr. č. 39, 46 a 49.

Šídlo je dřevcová zbraň podobná kopí, tato zbraň ale měla velice dlouhý hrot kruhového průřezu. Šídlo sloužilo čistě jen k bodu, na konci bodce byl „záštitný talířek“, na který navazovalo ratiště. Tato zbraň sloužila od 14. do poloviny 15. století pěšákům v boji proti jezdcům na koních. (Křížek 1996) Viz obr. č. 39.

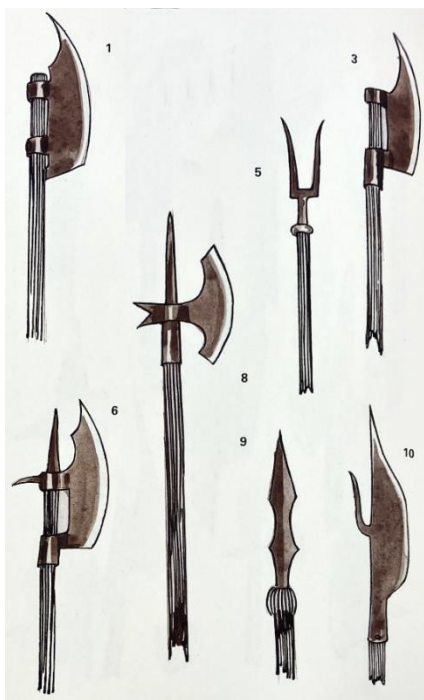
Vidle bojové jsou dřevcová zbraň vyvinutá ze zemědělského nástroje, jejichž dva háky se pro účel boje narovnaly. Někdy byly opatřeny zpětnými háky na stáhnutí jezdce s koně, strhávání různých nástaveb, žebříků atd. Figurovaly v několika náboženských válkách a v mnoha selských povstáních. (Křížek 1996) Viz obr. č. 45.

Obr. č. 39: C sudlice runka 15. st., šídlová pika cosesca 15. stol., šídlová pika stocco 15. stol.

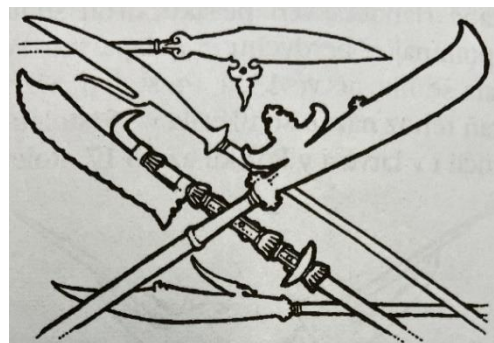
Obr. č. 40: Válečné kosa ze 14. stol. 9-11 bojové kosa a 13-15 bojové kosa, 12 a 16 sudlice

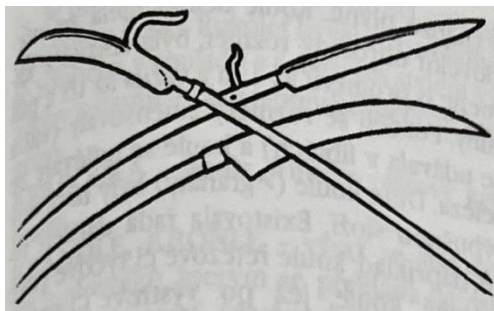
Obr. č. 41: Různé druhy sudlic z 15. sl.,
5 vidle z pol. 15. st.

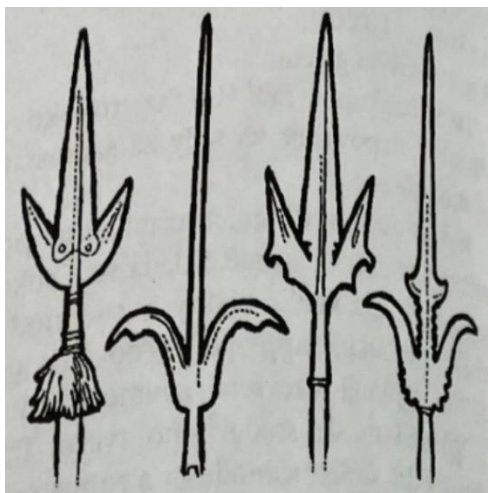
Obr. č. 42: Kůsa

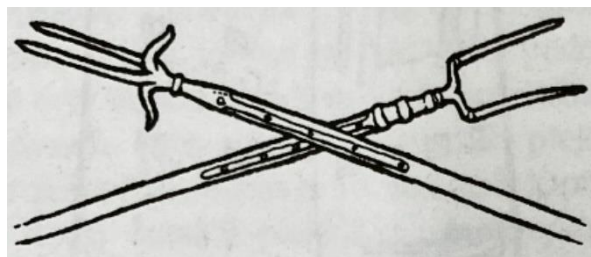
Obr. č. 43: Glefe

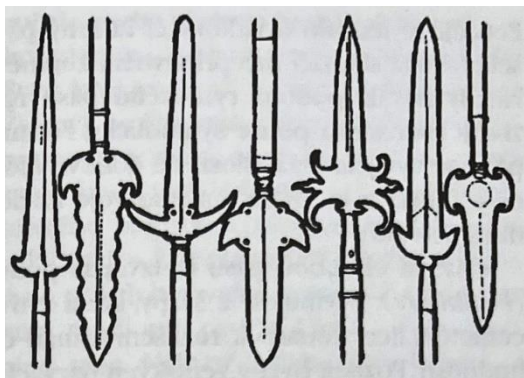
Obr. č. 44: Kopy bojové

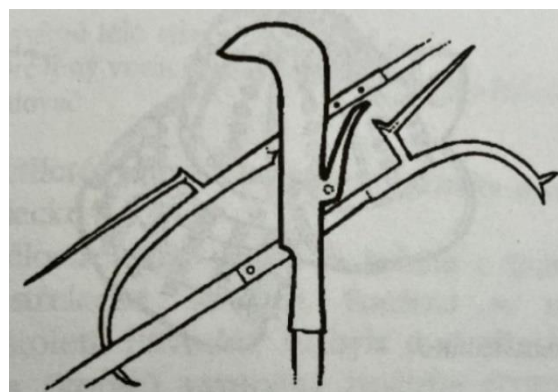
Obr. č. 46: Korseky

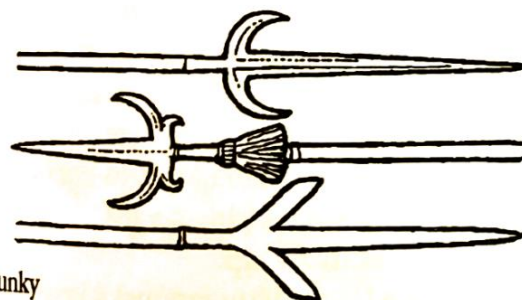
Obr. č. 45: Vidle bojové

Obr. č. 48: Partyzány

Obr. č. 47: Gisarme

lunky
Obr. č. 49: Runky

1.6 Střelné zbraně

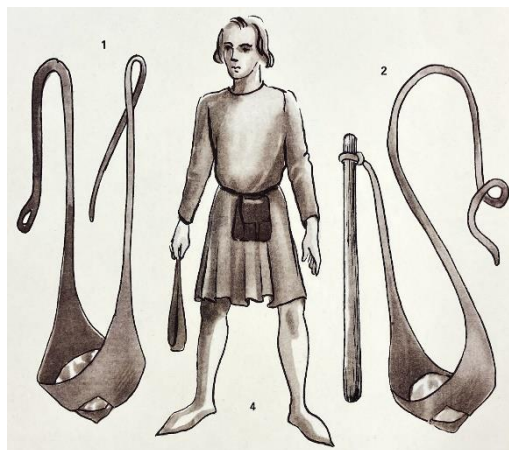
Střelná zbraň je nástroj, díky kterému lze zasáhnout objekt z velké vzdálenosti, aniž by cíl upozoroval, že je v ohrožení. Střelec může být v takové vzdálenosti od protivníka, že ho nemusí nijak ohrozit. Podřazeným pojmem střelných zbraní jsou palné zbraně. Jsou to střelné zbraně, které na rozdíl od mechanických zbraní využívají ohně pro vystřelení projektilu. Mechanické zbraně fungují čistě mechanicky, palné zbraně fungují na principu přetlaku plynu v hlavní. Jakmile se v kovové hlavní palných zbraní zapálí střelný prach, rychlým vznícením nastane přetlak, který vystřelí projektil. V úplných začátcích palných zbraní se používaly jako projektily šípky do kuší, které však měly mohutnější zakončení na ucpání hlavní. Byly vystřelovány z takzvaných „lahví“. (Klučina 2018)

Záměrně jsem vynechal všechny palné zbraně, zabýval jsem se jen ručními chladnými zbraněmi, které byly používány nejčastěji. Byly jen výjimky, kdy v pozdním středověku porazilo vojsko vybavené převážně palnými zbraněmi těžkou jízdu, je mi to známo jen o bitvě u Courtai z roku 1305, kde městská milice porazila těžkooděné rytíře na koních pomocí palných zbraní (Klučina 2018). Palné zbraně také vůbec nesouvisí s mojí praktickou a uměleckou částí ročníkové práce. Poprvé byly palné zbraně s hlavními, ze kterých byl vystřelen projektil, použity ve stoleté válce, válce mezi Angličany a Francouzi ve 14. století (Vincenc 2002).

1.6.1 Mechanické střelné zbraně

1.6.1.1 Prak

Prak je zbraň, pomocí které se „vystřeluje“ projektil, většinou menší kámen. Ruční odstředivý prak je tvořen provazem, koženým řemenem, nebo líčím a kusem kůže, který tvoří misku. Do ní se vkládal projektil, kámen, někdy olověná kulička. Za konce provazu se prak chytí, roztočí a následně jeden konec pustí, díky čemuž byl projektil vymrštěn z kožené „misky“. S prakem střílela nejčastěji chudinská pěchota na lidi nebo na koně, klasickým případem jsou husitská práčata. Razanci ve vymrštění projektilu podporovala tyč, na které mohl být jeden konec praku přivázán. (Křížek 1996 a Wagner 2008)

Obr. č. 50: Ruční praky 1, 2 s topůrkem, 4 postava práčete kolem roku 1360

1.6.1.2 Luk

Luk se skládá z lučiště a tětiny. Lučiště se drží jednou rukou za zesílenou část uprostřed, za tzv. mádlo, druhou, „hlavní“ rukou, se napíná tětina luku. Do zářezu na konci šípu se založí tětina. Šíp je vystřelen, jakmile lučištník tětinu pustí. Tětiva byla vyráběna ze lněné, konopné nebo

hedvábné příze. Šípy měl každý střelec, lučištník, uložené v pouzdře zvaném toulce, který nosil zavěšený na opasku. U luků pro pěší se lučiště k dosažení větší průbojnosti většinou prodlužovalo. Luky pro jezdce na koních se upravovaly tak, aby měly lepší pružnost a byly kratší. Kvůli tomu, aby pružnost luku neochabovala, se tětíva na luk natahovala až chvíli před tím, než se luk používal. (Křížek 1996)

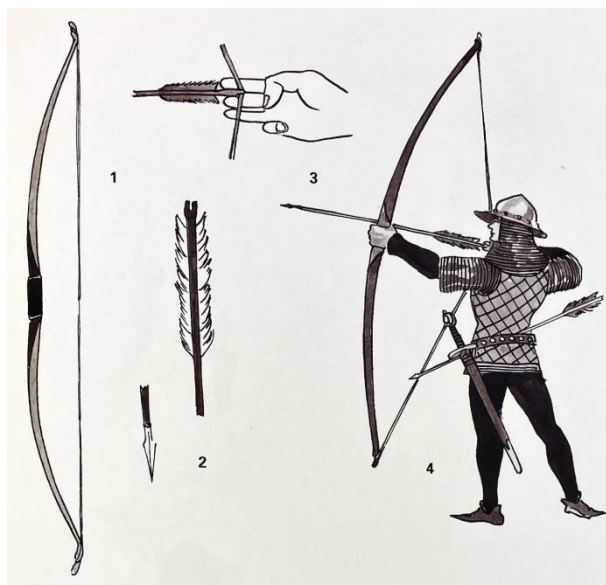
Lučištník měl podle Klučiny v toulci kolem 24 šípů, které před bitvou vysypal před sebe, protože brát šípy ze země bylo rychlejší, než je vytahovat z toulce. Lučištníci nosili jen lehké brnění, kožené vycpávané kabátce nebo brigantiny (kožené kabátce), které byly zevnitř vyztuženy plátky oceli, přinýtované do kůže. Jako prilby nosili šálíře, podobné helmám dnešních hasičů, nechránily jim brady a měly větší průzor pro oči. (2018)

Anglické luky se vyráběly většinou z tisu, někdy byly vyráběny i z bílého jilmu, jasanu nebo ořechu. Měřily 170 až 200 centimetrů, měly konopné tětivy, jejich šípy byly z borovice nebo břízy a měřily okolo 90 centimetrů s váhou 70 až 80 gramů. Nejvíce ceněné byly šípy, jejichž dřívky byly vyrobeny z norské borovice. Měly ocelový hrot a jejich stabilizační křídélka byla vyrobena z brk šedé husy. (Klučina 2018)

Jak píše Klučina, na krátkou vzdálenost mohl šíp z anglického luku prorazit fošnu o tloušťce 9 centimetrů, na 50 metrů šíp prorazil i brnění těžkooděnce a na 150 metrů dokázal zabít člověka bez brnění (2018).

Lučištníci měli často chráněnou paži, ve které drželi luk, z vnitřní strany koženým chráničem, protože vracející se tětíva způsobovala bolestivá zranění. (Křížek 1996)

Ve 14. a 15. století se Angličtí lučištníci na bojišti uplatňovali lépe než ostatní. Byli to především Walešané, kteří byli se svými dlouhými luky postrachem evropského rytířstva (Klučina 2018 a Křížek 1996). Eduardovi I. a III. se podařilo zvítězit nad Skoty právě díky lučištníkům z Walesu, Eduard III. měl dokonce svojí osobní stráž, kterou tvořilo 120 elitních lučištníků. Například v bitvě u Kresčaku roku 1346, kde padl

Obr. č. 51: Luk 1, hrot šípu se zadní opeřenou částí 2, držení šípu a napínání tětivy 3, střelec z anglického luku 4

Obr. č. 52: Střelba z luku na koni

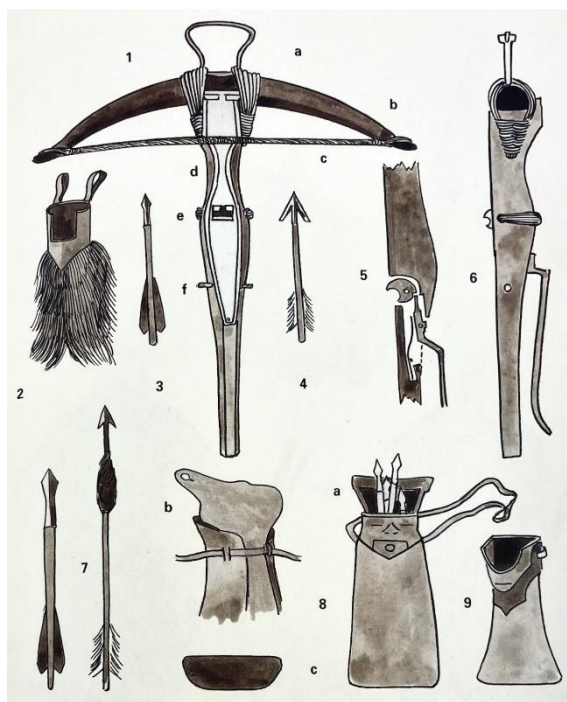
jeden z nejvýznamnějších bojovníků a zároveň český král, Jan Lucemburský, se o vítězství Anglie zasloužili walešští lučištníci. (Klučina 2018)

Nejlepší elitní vojenský pluk, který měl jako výzbroj luky a kuše, byli Janičáři. Až do 15. století byly luky efektivnější střelnou zbraní než palné zbraně. (Klučina 2018 a Křížek 1996)

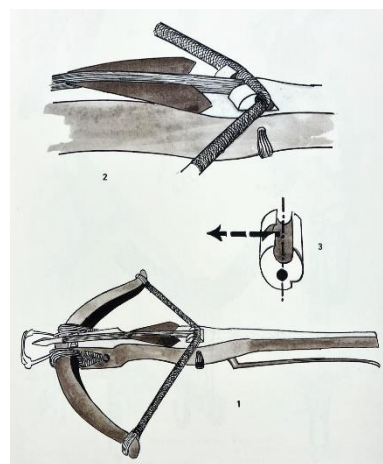
1.6.1.3 Kuše

Kuše neboli samostříl je mechanická střelná zbraň, která střílí pomocí lučiště vyrobeného ze dřeva, oceli nebo kosti. Klučina i Křížek se shodují, že se tětíva lučiště, upevněného na pažbě, natahovala pomocí svalů střelce a háků nebo různých heverů a při tom jí střelec přidržoval nohou na zemi pomocí velkého železného oka (2018, 1996). Nejčastějším mechanismem na napínání kuše byl hever neboli kryk. Střelec byl při natahování skrčený, takže se navíc mohl za něco ukrýt. (Wagner 2006)

Pažba, nebo také socha, se podobala pažbě u dnešních pušek. V ní byl uložen otočný mechanismus zvaný ořech, kterým se tětíva spouštěla. V lůžku a v drážce ořechu na vrchní části sochy byla vložena střela, která se opírala o tětívu. Po stisknutí páky na spodní části sochy se ořech pootočil, uvolnil tětívu a tětíva vystřelila střelu, ve středověku nazývanou plitka. Střely měly krátké dřevěné střeliště s ocelovým hrotem různých tvarů. Existovaly také zápalné střely, které měly za ocelovým hrotem okolo dřevěného střeliště omotanou látku napuštěnou nejčastěji sírou. Někdy se také střílelo hliněnými kuličkami. Dále se Klučina a Křížek shodují, že šípky neboli střely, do kuše měly směrová křídélka (2018, 1996). Wagner dodává, že měly jen dvě křídélka z toho důvodu, že se pokládaly na tělo kuše; šípy luků mohly mít křídélka tři, protože se na žádný povrch nepokládaly (2008). Klučina píše, že křídélka byla vyráběna z dřevěné dýhy nebo pergamenu, podle Křížka byly opatřeny opeřením (2018, 1996). V Čechách se kuše vyskytuje od 14. století pod názvem samostříl. Tento název se používal až do 2. třetiny 15. století. Střelci z kuší patřili mezi elitní vojáky každé armády a podle toho byli také placeni. Kuše byly velice oblíbenou zbraní na hradech a pevnostech. Střelci byli totiž chráněni během zdoluhavého natahování tětivy cimbuřím. Křížek píše, že posádky měly někdy až padesát tisíc šipek do kuší uskladněných v zásobě pro případnou obranu. Kuše byly totiž často silnější než luky a jejich účinnost až do 15. století převyšovala tehdejší palné zbraně. (Wagner 1956 a Křížek 1996)

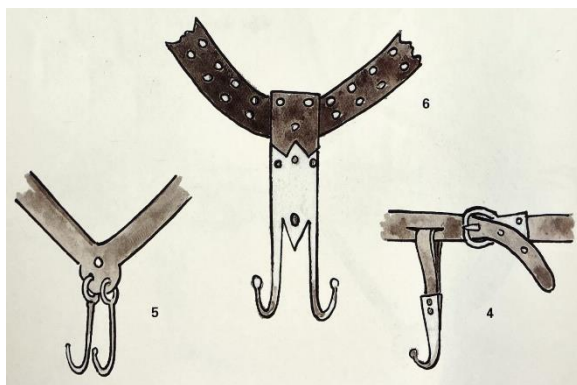
Obr. č. 53: Kuše, 3 a 4 šípky, 5 a 6 řez kuší, šípky, 7 průrazná a zápalná šípka, 8 a 9 toulce

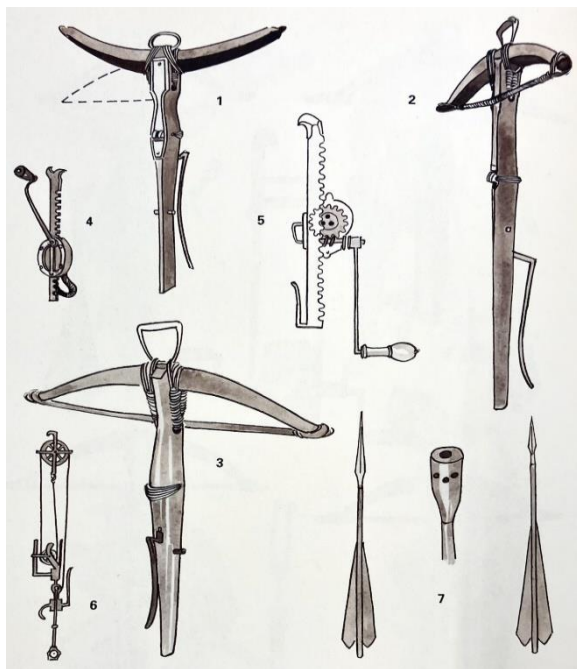
Obr. č. 54: Detail spouštěcího mechanismu u kuše, 3 ořech

Používání kuší se ale vždy nesetkalo s porozuměním. Kuše byla několikrát zakázána církví, například na druhém lateránském koncilu v roce 1139 jako zákeřná zbraň, zároveň se zákazem turnajů. (Křížek 1996, Masarykova uni.)

Kuši mohl mít člověk nataženou dopředu a v mžiku jí použít, zatímco luk musel člověk při zamíření nejdříve natáhnout. Kuše byla docela přesná a silná zbraň a podle Klučiny střílela efektivně i na 200 metrů. Její nevýhoda byla v pomalém natahování (Klučina 2018). Křížek píše, že kuše měla celkový dostřel 280 až 500 metrů, o její průraznosti, která byla nejlepší mezi střelnými a palnými zbraněmi, se vyprávěly legendy (1996).

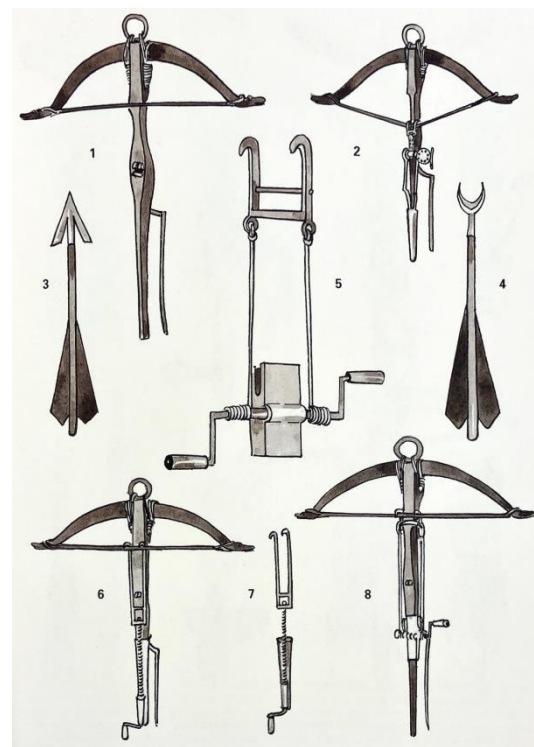
Obr. č. 56: Pásový hák na napínání tětiny kuše

Obr. č. 57: Těžký samostříl kolem roku 1450, 4 a 5 hevery, 6 anglický rumpál, 7 šípky do kuše a uprostřed hlavice hvízdajícího šípku

Obr. č. 55: Střelci s kušemi, natahování kuše anglickým rumpálem 2, německým heverem 3, napínání pásovým hákem 4

Obr. č. 58: Kuše 1, 2 a 6, naviják 5, šroubový napínák 7, kuše s rumpálovým napínákem 8

1.7 Šerm

S postupným vývojem střelných zbraní přestávají mít chladné ruční zbraně na bojišti význam. Paradoxně se více a více rozvíjí šerm. Při používání chladných zbraní se ze schopnosti zabít stává umění (Vincenc 2002). Základními prvky jsou sek, bod a pohyb v prostoru (Flori 2008).

Ve 14. století se začala vyvíjet italská a německá „škola šermu“. Na ně pak v renesanci navázala španělská a francouzská škola. V Anglii nevzniklo tolik šermířských spisů, jako v Německu nebo v Itálii, proto nemůžeme mluvit o „anglické škole šermu“, ale jen o daných spisech.

Dosud nejstarším známým rukopisem pojednávajícím o šermu je středověký traktát z přelomu 13. a 14. století. Rukopis obsahuje 64 dochovaných barevných obrazů učitele (kněze) a žáka v různých šermířských pozicích. „Doprovodné latinské popisky (doplňené někde němčinou) názorně vysvětlují zobrazené akce a rozvádějí je o další varianty. Jednoznačně jde o výuku jednoručním mečem a kulatým štítkem držným v pěsti (puklím) s využitím sedmi základních střehů, respektive pozic (které až na sedmou, zvanou Long ort, označuje anonymní autor čísly), krytů, přenosů, vazeb a útoků.“ (viz obrázek 59) Nyní se nachází v Britském Royal Armouries v Leedsu pod značkou MS I. 33. (Kovařík, Křížek 2013, s. 100)

Obr. č. 59: Čtyři strany z rukopisu I. 33

Z rukopisu je zřejmé, že všechna názvosloví, přinejmenším prvky metodiky, už v té době byly vžitá. Je překvapivé, že tento traktát nevznikl v rámci nějaké šermířské školy, nebo, že jí nevytvořil nějaký věhlasný šermířský mistr, ale že vznikl v klášteře. Šermířské pohyby jsou v této knize buď popsány pomocí jedné ilustrace, nebo pomocí řady za sebou jdoucích obrázků. V popiscích se objevuje termín „umění šermu“, je tedy zřejmé, že i na začátku 14. století se výuka chladnou zbraní považovala za dovednost, umění, které bylo třeba nacvičovat. (Kovařík, Křížek 2013)

Dobovými prameny je doloženo, že jakési šermířské školy, univerzity nebo bratrstva existovala již v roce 1387, ze kterého pochází listina o zákazu navštěvování šermířských škol. Heideberská

univerzita zakazuje následně i v roce 1421 věnovat se „ars dimicatorie“, tedy umění šermu. (Kovařík, Křížek 2013)

Podle Kovaříka a Křížka patří také k nejstarším podloženým rukopisům o šermu italský Flos Duellatorum. Jeho autor Fiore Furlano de Civida d'Austria delli Liberi da Premariacco (zkráceně Fiore delli Liberi) žil přibližně v letech 1350–1410. Byl patrně nejstarším italským šermířským mistrem, po kterém se nám zachoval šermířský manuál. Zdá se, že se Itálie stala první zemí, která pojala šerm jako systém, a to díky šermířskému mistrovi Fiore delli Liberi. Jeho šermířské techniky lze vystopovat i v německých rukopisech. Někteří badatelé soudí, že Fiore byl vyučován německým šermířským mistrem Johannesem Liechtenauerem. V Itálii vznikly šermířské školy, které mohli navštěvovat i lidé neurození. Většinou zde bylo umožněno věnovat se šermu i starším dětem bohatších měšťanů. (Kovařík, Křížek 2013)

Nejstarším dochovaným anglickým šermířským rukopisem je kniha Man yt Wol (The Man who Would) z přelomu 14. a 15. století, je to jeden ze tří anglických rukopisů. Vyučování šermu bylo v Anglii od konce 12. století zakazováno a trestáno čtyřicetidenním vězením. Šermíři nesměli vyučovat umění šermu lid všech vrstev. Toto se změnilo až na začátku 16. století. (Kovařík, Křížek 2013)

„Na kontinentě byla situace lepší, šermířská bratrstva a cechy existovaly v Německu a Itálii od 13. století, později ve Francii a Španělsku [...]. Dříve se mělo za to, že děl o šermu je poskrovnu, dnes však díky internetu jsou známy výsledky rozsáhlé badatelské činnosti mnoha historiků, takže víme o mnoha desítkách rukopisných šermířských traktátů. Část těchto děl je anonymních a pocházejí ze 14. až 16. století, mnohé z nich jsou opisy děl předchůdců či jednoho konkrétního mistra, rozmnožené a různě interpretované jeho žáky, jako je tomu v případě mistra Liechtenauera.“ (Kovařík, Křížek 2013, s. 105) Podle Kovaříka a Křížka to vyvrací dnes již ojedinělý názor, že středověký šerm byl hrubý a primitivní, nebo že orientální šerm byl nadřazený tomu evropskému. (Kovařík, Křížek 2013)

Ze třicátých a čtyřicátých let pochází několik anonymních i autorských rukopisů, které jsou nazvány „Gladiatoria“. V těchto rukopisech, vycházejících z tradice německých i italských mistrů je popsáno zacházení s mečem, s mečem a puklím (to se vyskytuje jen v německých manuálech), s kopím, s bodnými štíty, s noži, s válečným kladivem na dlouhém ratišti, s holemi a je popsán i zápas. Figurují zde postavy jak v brnění, tak bez něj. (Kovařík, Křížek 2013)

Nejvíce zastoupené knihy, které pojednávají o zacházení se zbraní jsou Fechtbücher, knihy o šermu. Na druhém místě stojí knihy o válečném umění, zvané Kriegbücher. Tyto knihy popisují metody vedení války, válečné metace a dobývací stroje, zbraně, zbroj a řadu dalších dovedností k vedení války. Na dalším místě stojí zápasnické manuály, zvané Ringbücher, které ale byly často součástí Fechtbücher. Do renesance se zápas nevnímal jako samostatná disciplína. Například rukopisy Hanse Talhofferů mají velkou část ilustrací zaplněnou bojujícími zápasníky beze zbraní. Nejméně zastoupené knihy, popisující zacházení se zbraní, jsou knihy o turnajích, tedy Turnier – bücher. Byly to vlastně první sportovní příručky středověku. (Kovařík, Křížek 2013) Příručky o šermu jsou také rozdělovány na šerm beze zbroje (Bloßfechten) a ve zbroji (Harnischfechten). (Armádní muzeum Žižkov 2024)

1.7.1 Německá škola

Německým nejstarším rukopisem o šermu je spis Hanse Liechtenauera, údajně z roku 1389. Celé dílo je zapsáno zřejmě jeho žáky ve dvouverších, v tzv. Zedelech. Bylo tak zřejmě koncipované proto, aby bylo dobře zapamatovatelné a srozumitelné pro žáky Liechtenauera, ale je velice těžko pochopitelné pro širokou veřejnost. Z tohoto díla je také zřejmé, že šerm je uměním, které je nutno cvičit, důležitá je obratnost ruky, ne fyzická síla. (Kovařík, Křížek 2013)

Na základě mistrovských spisů vznikala šermířská bratrstva, prvním z nich, které si podrželo svá privilegia, bylo bezpochyby Bruderschaft von St. Marcus Lövenberg (celým názvem Bruderschaft Unserere lieben Frawen und der reynen Jungfrawen Marien und des Heiligen und gewaltsamen Hyemelfursten sanct Marcen neboli Bratrstvo naší drahé paní a čisté panny Marie a svatého a bojovného nebeského knížete svatého Marka). Ve 14. století se podnikaví mistři bojového umění sdružili a vyhradili si pro sebe právo ve vyučování šermu. Každý, kdo chtěl vyučovat šerm v německých zemích, musel se buď přidat k jejich bratrstvu, nebo, když vyučoval bez jejich souhlasu, vyzvalo ho 6 předáků „Fechter – Gilde“ na souboj. Mohl proti nim bojovat postupně, nebo proti všem šesti najednou, což tak jako tak znamenalo jistou smrt. (Kovařík, Křížek 2013 a Wagner 2004)

Sídlo bratrstva Marxbrüder bylo ve Frankfurtu nad Mohanem, ze kterého se postupně stala jakási univerzita. Přicházelo sem mnoho uchazečů, kteří chtěli dostat heraldický znak Marxbrüderů, díky kterému by mohli vyučovat šerm ve všech německých zemích. Přijetí představovalo souboj s kapitánem a několika Markusy na lešení postaveném na tržišti. Pokud uchazeč obstál ve zkoušce soubojem se ctí, byl po pasování a zaplacení dvou zlatých přijat do bratrstva. (Kovařík, Křížek 2013)

Bratrstvo mělo patentem potvrzeno od císaře svá privilegia, přesto ale vznikala nová šermířská bratrstva. Nejslavnější, které bylo následně v 16. století schopno konkurovat Marxbrüderům, byli Fedrfechtýři. Využívali italskou a španělskou školu, tím pádem šermovali s rapíry a své sídlo měli v Praze. (Kovařík, Křížek 2013)

Nejznámějším mistrem německé školy je již zmiňovaný Johannes Liechtenauer, někdy také zvaný jako Hans Lichtenauer nebo Lichtnawer, který se narodil v polovině 14. století, nejspíš ve městě Liechtenau. Liechtenauer učil své tajné učení v úzkém kruhu žáků, kde vznikaly jen stručné zkratkovité popisky, nesrozumitelné nezasvěceným čtenářům (viz začátek této kapitoly). O jeho učení se dozvídáme jen přes jeho žáky, kteří buď už v jeho stáří, nebo až po jeho smrti, vydávali spisy o umění šermu. (Kovařík, Křížek 2013)

Myšlenkou mistrů, kteří navazovali na Liechtenauera, a klíčem k úspěchu, bylo útočit nebo obranu využít k následnému útoku. Když byl šermíř zahnán do úzkých mocnými seky soupeře, měl využít takzvaný mistrovský sek, kterým se ubránil, ale zároveň zasáhl čepelí protivníka. Podle Kovaříka a Křížka rozeznával Liechtenauer pět základních seků: Zornhau (zlostný sek), Krumphau (stočený sek), Zwerchhau (sek ze strany většinou na hlavu), Schielhau (šikmý sek) a Scheitelhau (sek na temeno). Němečtí mistři popisují tři základní způsoby poranění soupeře, které jsou jako přípona u každého názvu: sek – Hau, bod – Stich a řez – Schnit. (Kovařík, Křížek 2013)

Na tradici Liechtenauera navázal věhlasný šermířský mistr Paulus Kal, který studoval šermířské umění u mistra Settera. Napsal šermířský manuál, datovaný mezi lety 1458–1497, který patří k nejhezčím dílům svého druhu, a to díky svým ilustracím. Společnost Johannese Liechtenauera zanikla ke konci 15. století, kdy získalo absolutní monopol ve vyučování šermu bratrstvo sv. Marka. Liechtenauerův systém dal základ tomu, čemu se dnes říká německá škola šermu. Na

tento základ navázali autoři rukopisů Codex Wallerstein, Flos Duellatorum a mistři jako Hanko Döbringer, Sigmund Ringeck, Peter von Danzig a v 16. století mezi šermíři velice známý Joachim Meier. (Kovařík, Křížek 2013)

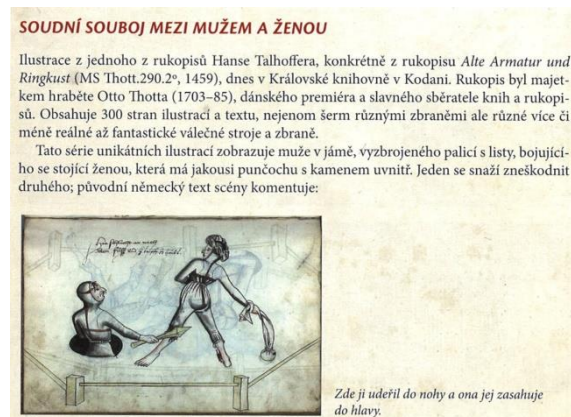
Codex Wallerstein patří k nejznámějším a nejvýznamnějším rukopisům německé školy (viz obr. č. 60). Má tři samostatné části. Obsahuje 221 stránek s komentovanými ilustracemi. Zobrazují šerm ve zbroji i bez něj, s dlouhými meči, tesáky, dýkami, meči k soudním soubojům, hákovými štíty, palicemi a samozřejmě i zápas. V rukopise je na úvodní stránce nebo hned za ní podepsáno několik sběratelů, šermířských mistrů ze 16. století, kteří tuto knihu vlastnili. (Kovařík, Křížek 2013)

Nejpopulárnějšími středověkými díly o šermu jsou rukopisy Hanse Talhoffer. Byl to jihoněmecký mistr šermu, který se údajně dožil více než šedesáti let. Patřil mezi mistry šermu, kterým roku 1487 udělil s nástupem monopolu Marxbrüderů císař Fridrich III. Habsburský privilegia o vyučování šermu (Meister des langen Schwerts). Byl zřejmě jeden ze zakladatelů tohoto bratrstva, protože měl lva sv. Marka ve znaku. Napsal celkem šest fechtbüchů, nám známých, vyšly v letech 1443, 1447-50, 1500 dva z roku 1459 a mnichovský rukopis z roku 1467. (Kovařík, Křížek 2013)

Talhofferovy manuály zobrazují souboje s mnoha zbraněmi. Uplatňovaly se i při soudních soubojích v brnění nebo bez něj, dokonce i souboj s ženou, kdy muž musel být až po prsa zahrabaný v zemi, aby neměl nad ženou výhodu. (viz obr. č. 61 a 62)

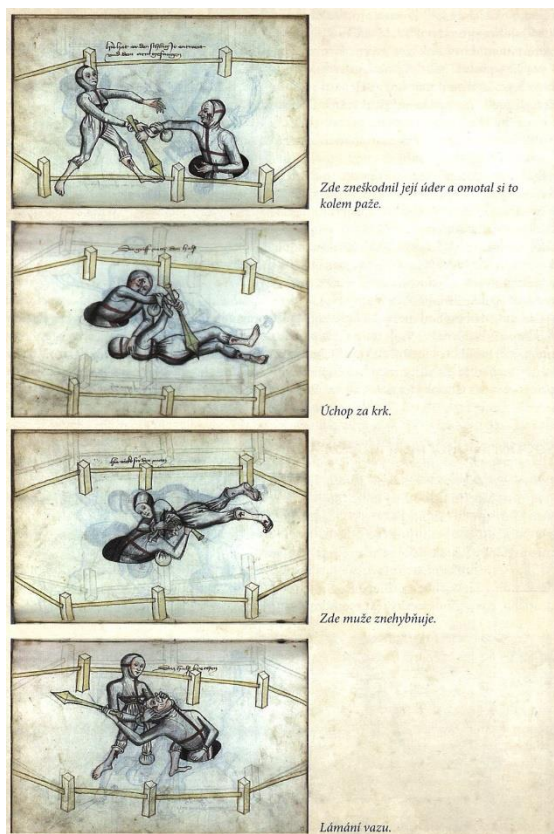
Obr. č. 60: Titulní strana kodexu Wallerstein

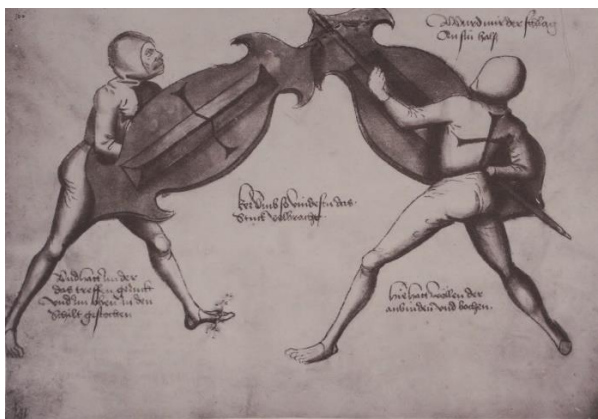
Obr. č. 61: Soudní souboj muže se ženou

Kromě ukázek šermu s jednoručním i dvouručním mečem jsou zde ilustrace zápasu a boje s dřevcovými zbraněmi, krátkým a dlouhým mečem, dýkou, mečem a štítkem. Lze zde najít i rozsáhlou pasáž docela kuriózního souboje s hákovými štíty samotnými, se štíty a meči anebo i s palicemi (viz obr. č. 63). (Kovařík, Křížek 2013)

Nepojednávají jen o boji se zbraněmi a zacházením s válečnými stroji. Obsahují také scény z života u dvora, z lovu, oslav, modlení,

Obr. č. 62: Soudní souboj muže se ženou

Obr. č. 63: Šerm s hákovými štíty

smrt. Jen Bůh rozhodl, kdo zvítězí, nebo alespoň lidé výsledek zápasu takto chápali. Kromě souboje byly ještě bizarnější cesty, jak zjistit, kdo byl vinen. Byl to například soud ohněm, vhození člověka do ohně s tím, že pokud by vyvázl, dotyčný by nebyl vinen. Nebo obdobný soud vodou, kdy svázaného člověka vhodili do vody, a kdyby se neutopil, byl by prohlášen za nevinného. Ten, který by dokázal udržet rozžhavené železo v ruce, také nebyl vinen, protože ho Bůh uchránil od bolesti. Bylo mnoho způsobů, které se praktikovaly v různých zemích. Boží soudy byly nejdříve jen pro urozené, následně se v pozdním středověku povolovaly i neurozeným lidem. (Vincenc 2002)

„Do jednoho rukopisu zařadil Talhoffer dokonce i Dvacet pokynů (Zwaintzig Ussrichtung) mistra Liechtenauera a válečné stroje z rukopisu Balifortis. V jiném radí mladému čtenáři kromě jiného, že je záhodno „dvořiti se krásným ženám“ (schön Frauen hofiren).“ (Kovařík, Křížek 2013, s. 113)

Německá škola měla své pokračování v renesanci a praktikovala se až do 19. století, už ale bez středověkých mečů. V dnešní době dochází k rekonstrukci šermířských škol, kdy se kombinují informace z více rukopisů. Tímto způsobem jsem i já sestavil souboj pro mou uměleckou část ročníkové práce.

jízdy na koních nebo pozorování hvězd. V 19. století došlo k reprintu tří jeho děl z let 1443, 1459 a 1469 díky šermířskému mistru Gustavovi Hergsellovi mladšímu, a tak se staly velice známými v Čechách, i když nejsou přeloženy z němčiny do češtiny. (Kovařík, Křížek 2013 a Letošníková 1983)

Soudní souboje byly často panovníky zakazovány, někteří ale začali tyto souboje nazývat „boží soud“. Zde neplatilo, že se bojuje do prvního zásahu nebo do prvního zranění, ale bojovalo se zde na život a na

2 Umělecká část

Pro účel umělecké části ročníkové práce jsem secvičil scénku na historické téma se šermířským souborem.

Pracoval jsem tři čtvrtě roku s vedoucím šermířského spolku Ondřejem Zichem a vytvářel krok za krokem soubor. Byla to moje první zkušenost se souborem. Do šermířského spolku Šaršoun, jehož jméno pochází ze staročeského označení meče, docházím necelé tři roky, bez toho by nebylo možno soubor realizovat. Jak řekl v diskusi po vystoupení na zámku Radim O. Zich: „Chce-li někdo předvést soubor, nemůže začít na podzim a myslet si, že na jaře bude soubor hotov. Bez několikaletého předchozího tréninku to není možné. Musí mít dokonale zvládnuty všechny kroky, seky a kryty.“ S O. Zichem jsem se snažil všechny seky provést přirozeně a zároveň tak, aby byly pro diváky viditelné. Celý soubor jsme vytvářeli podle německé školy z 15. století.

To si vyžádalo nespočet zkoušek, pokusů a omylů, včetně několika drobných zranění. Pokud to bylo možné, samotný soubor jsme nacvičovali dvakrát týdně, pokaždé minimálně hodinu. Šermovali jsme s jeden a půl ručními meči, které váží okolo dvou kilogramů. Přímou v souboru jsme využili tři meče. V průběhu nacvičování jsem došel k názoru, že můj stávající meč je moc pádný, a tak jsem si nechal u mečíře zhotovit nový.

Pro prezentaci své umělecké části ročníkové práce jsem se rozhodl vybrat historické prostory, nejlépe interiéry, protože počasí je dlouhodobě nepředvídatelné. Rozhodl jsem se mít prezentaci na jednom místě ve stejný čas s Anežkou Počtovou, protože figurovala mimo jiné i v mé scéně. Prezentace proběhla na zámku Radim, což byl jediný historický prostor z oslovených, kde nám bylo povoleno v interiéru šermovat.

Scénka pro mou uměleckou část ročníkové práce pojednává o dvou přátelích, které rozdělí náklonost k jedné dívce. Nemohou se dohodnout, kterému z nich právem náleží, kterému z nich byla dívka jejím otcem zaslíbena. Hádky vyvrcholí souborem. Jeden z rytířů získá nad druhým kontrolu a srazí ho na zem. Poražený uznává, že dívka náleží druhému rytíři a odchází. Rytíř, který soubor vyhrál si už myslí, jak jednoduše dívku získá, jenže to tak snadné není. Scénář scénky se nachází v příloze.

Všechny role ve scéně reprezentují historické postavy a událost s určitým uměleckým nadhledem odpovídá dochovaným pramenům.

Závěrem bych chtěl dodat, že po svém prvním souboru jsem byl navržen za řádného člena souboru Šaršoun a na nejbližší schůzi spolku jednomyslně přijat, což je pro mě velká čest! Soubor se scénkou bude formou projekce promítnut na prezentaci ročníkových prací v červnu.

Obr. č. 64: Výstřižek z videa umělecké části

Obr. č. 65: Výstřižek z videa umělecké části

3 Praktická část

Jako praktickou část své ročníkové práce jsem si vybral kování nože.

Několik dní jsem strávil u kováře Jiřího Dvořáka v Jizerských horách, abych z ocelového prutu ukoval třiceti pěti centimetrový nůž, s čepelí o délce téměř dvaceti centimetrů. Zjistil jsem, jak je těžké ukovat jen nějaký přesný tvar, natož teprve broušení a leštění. Ani si nedokážu představit, kolik stovek hodin museli zbrojíři brousit a leštit brnění ještě před průmyslovou revolucí. Pro nůž jsem si také vytvořil kožené pouzdro a koženou rukojeť.

Nůž jsem koval již o letních prázdninách v úplných počátcích mé ročníkové práce. Neměl jsem ještě moc velké povědomí o zbraních pozdního středověku, a také kvůli téměř žádné zkušenosti s kovářstvím, jsem vytvořil podle svých schopností nůž, který by se měl podobat noži zvanému Sax. Ten používaly germánské a saské národy před opětovným nástupem dýky, tedy do 13. století, jako multifunkční nástroj. (Křížek 1996)

Nůž samozřejmě používaly i nadále, v 15. století ho ale nahradil tesák. Podobný můžeme vidět i s datacemi v depozitářích a vitrínách mnoha hradů v Čechách. Jeho původ je odvozován od Sasů, odtud jeho název. Spolu se sekerou byl nejběžnější zbraní na počátku středověku, hojně ho používali i Vikingové. Nejvíce dlouhých nožů typu Sax známe z Norska, odtud se rozšířil do celé Evropy. Délka ostří se pohybovala od 7 cm do 75 cm. Rozlišují se tedy dva typy – krátký do 35 cm a dlouhý. Tím se odlišovalo i na co byl používán – ke krájení, nebo k boji, či kleštění cesty. (Křížek 1996)

Na výrobu nože jsem použil uhlíkovou nástrojovou ocel, která je podle J. Pajla na výrobu nože nejvhodnější (2010). Hrubý tvar čepele jsem zhotovil tradičním kovářským postupem volného neboli ručního kování. K ohřevu jsem použil kovářskou výheň na dřevěné uhlí, které má podle C. Bothea nejlepší vlastnosti pro přímý ohřev oceli (2018), protože neobsahuje síru, jako černé uhlí, a má velice dobrou výhřevnost. Jedinou nevýhodou je, že hoří rychle. Do výhně jsem vložil ocelový prut a ohřál ho na kujnou teplotu, tedy do žluto-oranžové barvy, kdy je ocel nejlépe tvárná. (Pajl 2010). Pokaždé, když prut dosáhl požadované barvy, vyndal jsem ho pomocí kleští, očistil ocelovým kartáčem a koval ohřátou část na kovářské do plochého tvaru. Po několika sekundách kování se prut zbarvil do tmavě červené barvy. V tu chvíli už byl moc tvrdý na tvarování, a tak jsem ho opět vložil do výhně.

Prut jsem také tvaroval na elektrickém bucharu, který do něj dokáže bouchat větší silou, aby mi tvarování netrvalo zbytečně dlouho. Když jsem prut vykoval do požadovaného tvaru nože, vložil jsem ho do uhlí ve výhni a pomalu ohřál na tmavě červenou barvu, podle J. Pajla přibližně na 700 °C (2010). Pak jsem nechal nůž na dvě hodiny ponořený v dřevěném popelu, aby chladl pomalu a zbavil se stresu po kování. Tomuto procesu se říká žihání.

Následně jsem výkovek čepele brousil na elektrické pásové brusce brusným pásem o hrubosti P60 (což je 60 zrněk na centimetr čtvereční). Na straně budoucího ostří jsem čepel ztenčoval na tloušťku jednoho milimetru. Potřeboval jsem docílit relativní lesklosti na celé ploše nože.

Ocel je nutné zakalit, aby nůž získal tvrdé a trvanlivé ostří. Kalitelná ocel musí obsahovat minimálně 0,3 procent uhlíku. Nůž jsem ohříval přibližně čtvrt hodiny ve speciální laboratorní peci předehřáté na 800 °C. Když ho pan kovář, pod jehož vedením jsem nůž dělal, vyjmul, nůž měl krásnou pomerančovou barvu. Na kalení je jen jeden pokus, pokud se udělá špatně, celé hodiny předchozího kování jsou pak zmařeny. Proto mě zde nahradil profesionál. Nůž tedy pan kovář okamžitě ochladil v kalícím oleji (který měl cca 60 °C), ponořil ocel na pár sekund do

plechovky plné oleje a trochu s nožem zamíchal. Poté ho otřel do hadru a sevřel ve svěráku mezi dva pláty železa, aby se při chladnutí neprohnul.

Následoval proces, kterému se říká popouštění. Má za úkol odstranit křehkost a dodat materiálu houževnatost. Nůž jsem dal do kuchyňské trouby předehřáté na 200 °C a nechal ho zhruba hodinu temperovat, pak jsem ho vyjmul a nechal na vzduchu vychladnout. Tento proces jsem zopakoval ještě jednou.

Po tepelném zpracování (kalení, popouštění) jsem čepel znovu brousil na pásové brusce na brusném pásu s vyšší zrnitostí než před kalením. Pak jsem ho brousil několik hodin ručně příčně a poté podélně smirkem na kov o zrnitosti tři sta a vyšší. Následně jsem nůž leštil na hadrových kotoučích s leštící pastou.

Nůž potřebuje rukojeť, proto jsem použil hrubě broušenou žlutou jelenici, kterou známe z archeologických nálezů. Samotná rukojeť, takto obalená, mi přišla strohá, a tak jsem ji ještě omotal úzkým proužkem hnědé kůže pro lepší vzhled. (Révay, Vondruška et al. 2010)

Tlustou hovězí kůži, kterou jsem vybral na pouzdro, jsem nejprve obarvil na hnědo. Podle papírové šablony jsem na kůži nakreslil tvar pouzdra a následně ho vyřízl odlamovacím nožem. Pomocí kružítky, které má na obou stranách bodce, jsem do kůže lehce vyryl linii, přibližně jeden centimetr od kraje. Na této linii jsem si po centimetrech vyznačil místa, do kterých jsem následně pomocí průbojníku vytvořil otvory. Těmito otvory jsem provlékl žlutý kožený řemínek, aby ohnutá kůže ve tvaru pouzdra držela při sobě. Následně jsem spletl kožený provázek, ze kterého jsem udělal poutko. Díky němu si mohu nůž v pochvě pověsit k opasku.

Na závěr jsem nůž naostřil na pomalu otáčkové elektrické brusce. Čepel jsem brousil pod úhlem 15 stupňů z jednoho i z druhého boku na straně čepele. Nejdříve jsem ho brousil na hrubším kameni, pak na jemnějším se zrnitostí P4000, tak jak popisuje J. Pajl postup broušení (2010). Vzniklé ostří má vrcholový úhel 30 stupňů, který je vhodný pro všestranné použití nože.

Po nějaké době nošení nože se stalo, že ostří prořízalo spojovací kožený pásek pouzdra. Musel jsem tedy hledat v pramenech a zjistil jsem, že špička pouzdra byla často okována, nebo vyplněna kůží a následně snýtována, proto jsem tuto úpravu provedl.

Zkrácená tvorba nože bude formou projekce předvedena na prezentaci ročníkových prací v červnu.

Obr. č. 66: Kování nože

Obr. č. 67: Hotový výrobek nože s pouzdem

Závěr

Jako cíl ročníkové práce jsem si předsevzal zabývat se chladnými ručními zbraněmi pozdního středověku, což jsem splnil. Určitě by se téma dalo zpracovat ještě do větší hloubky, mohlo by se věnovat více prostoru například výrobě jednotlivých zbraní, nicméně moje práce je již s 54 stránkami celkem objemná.

V teoretické části jsem rozdělil a popsal, dle dostupné literatury, všechny ruční zbraně daného období. Samotného mě překvapilo, jak byli bojovníci vynalézaví a kolik typů byli schopni vytvořit. Jaká musela být zručnost kovářů, mečířů... Rovněž jsem se nořil do bitev, kde zbraně, pro mě do té doby ne až tak zajímavé, znamenaly nečekaný zvrat a posun vojenství opět o kus dál.

Neměl jsem ani tušení, kolik zbraní na dlouhé násadě existovalo. Musel jsem, jak z důvodu nedostatku informací, ale i času, vytvořit kapitulu „ostatní zbraně“, aby na jedné stránce nebylo několik kapitol o zbraních, kde by byla každá s jedním odstavečkem. Protože se ale v pozdním středověku tyto zbraně používaly, chtěl jsem je pro úplnost práce zmínit.

Ve shodě se svým vnitřním nastavením jsem vždy lépe chápal rytíře obránce nežli dobyvatele, a tak jsem cítil větší sympatie ke švýcarským sedlákům s halapartnami chránící svou svobodu, než k jejich protivníkům – rakouské těžké jízdě. S každou prostudovanou knihou jsem si navíc uvědomoval, jak život středověkých mužů nebyl snadný ve srovnání s tím naším.

V oblasti šermu jsem měl možnost nahlédnout do různých šermířských škol. Do té doby pro mě prováděné seky a kryty byly pouhým cvičením. Jak se mi kontext rozšiřoval, získával jsem hlubší porozumění a vidím, že po svém prvním souboji, který se mi povedl a mám z něj velkou radost, stojím vlastně na počátku dlouhé šermířské cesty a upřímně se na ní těším. Rovněž je pro mě velkou ctí přijetí do spolku Šaršoun, jak jsem zmiňoval na konci textu umělecké části mé práce.

Na vlastní kůži jsem si zažil doslova a do písmene co znamená v potu tváře a s mozoly stvořit něco z ohně. Byť to byl jen nůž inspirovaný tvarem Sax. Pochopil jsem, proč byl kovář zejména u Germánů tak ctěný, a proč to bylo před dobou průmyslové revoluce tolik vážené řemeslo.

Ročníková práce mě naučila pracovat s množstvím literatury, věci si uspořádat a dát jim řád. Ukázala mi, že lze proniknout do daného tématu tak hluboko, kolik člověk dané problematice věnuje času. Čas byl ovšem mým limitujícím faktorem a přiznám se, že i když jsem s prací začínal už v červenci, potřeboval bych navíc ještě alespoň měsíc. Rád bych totiž popsal zdobné a ceremoniální zbraně (vytepané detaily atd.), které nesloužily k boji. Byly ozdobou rytířů při slavnostech, vystavené na rodových sídlech, na radnicích měst atd. Rád bych rozebral jednotlivé exempláře i podle vyobrazení. Také bych rád pronikl do jednotlivých značek dílen, měst nebo kovářů na různých částech meče a sledoval jejich cesty k finálnímu sestavení. V tématu budu rád i mimo ročníkovou práci pokračovat.

Použité prameny a literatura

Armádní muzeum Žižkov, U památníku 1600/2, 130 00 Praha 3 - Žižkov, Česko

BOTHE, Carsten. *Kniha o nožích a sekerách: materiály, typy, zacházení a péče*. Přeložil Anna ŠTORKÁNOVÁ. [Líbeznice]: Víkend, 2018. ISBN 978-80-7433-231-9.

Digladiátor – škola šermu. Publikováno 9.11.2023. Dostupné z:
<https://www.youtube.com/watch?v=IJ7RzT0dRVs>, (online) [1. 3. 2024]

DOLÍNEK, Vladimír a DURDÍK, Jan. *Historické zbraně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0918-2.

FLORI, Jean. *Rytíři a rytířství ve středověku*. Přeložil Daniela KOVÁŘOVÁ. V Praze: Vyšehrad, 2008. ISBN 9788070218976.

KÉSZ, Basnabás. *Rytíři*. Přeložil Milan DUCHÁČEK. Praha: Fragment, 2015. ISBN 978-80-253-2225-3.

KLUČINA, Petr. *Války světa: Ottova encyklopedie*. Druhé, upravené vydání. Ilustroval Jiří PETRÁČEK, ilustroval Pavol PEVNÝ, ilustroval Petr URBAN. Praha: Ottovo nakladatelství, 2018. ISBN 978-80-7451-677-1.

KOVAŘÍK, Jiří a KŘÍŽEK, Leonid. *Historie evropských duelů a šermu*. Militaria (Elka Press). Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-3124-0.

KŘÍŽEK, Leonid a ČECH, Zdirad J. K. *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-18-4.

LE GOFF, Jacques a SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Vydání čtvrté. Přeložila Lada BOSÁKOVÁ, přeložila Alena BOUŠKOVÁ, přeložila Catherine ÉBERT-ZEMINOVÁ, přeložila Alena MACHÁČKOVÁ, přeložila Jitka MATĚJŮ, přeložila Irena NEŠKUDLOVÁ, přeložila Barbora SPALOVÁ, přeložila Veronika SYSALOVÁ, přeložila Lucie ŠAVLÍKOVÁ, přeložil Pavel ZAHRADNÍK. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-255-4.

LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři*. 2. vyd. Ilustroval Josef HERČÍK. Oko (Albatros). Praha: Albatros, 1989.

Masarykova univerzita. *Zbraně ve středověku*. Dostupné z:
<https://is.muni.cz/el/1422/podzim2008/MVV798K/um/6371291/> (online) [citováno 5. 2. 2024]

PAJL, Josef. *O nožích: nejen loveckých*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3502-3.

PERTL, Miroslav. *Zpráva o stavu a povaze sbírky histor. zbraní SH Švihov*. Zpracováno pro NPÚ ÚOP v Plzni v r. 2007

RÉVAY, Pavel a VONDRUŠKA, Šimon. *Umělecké kovářství*. 2., přeprac. vyd. Řemesla, tradice, technika. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3273-2.

TARNOWSKI, Wolfgang. *Rytíři*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN-80-7238-479-1

VINCENC, Jiří. *Stručná historie šermu*. 2. dopl. a opr. vyd. Militaria (Elka Press). Praha: Elka Press, 2002. ISBN 80-902745-4-4.

WAGNER, Eduard. *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha: Naše vojsko, 1956.

WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5

WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

ŽÁKOVSKÝ, Petr. Značené vrcholně a pozdně středověké dlouhé meče ze sbírek Městského muzea v Broumově. *Archaeologia historica*. 2008, sv. 33, č. 1, pp. 471-490. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/140776.pdf>, ISBN 978-80-7275-076-4 (online) [citováno 12. 2. 2024]

ŽÁKOVSKÝ, Petr; BÁRTA, Patrick a HOŠEK, Jiří. *Nový nález pozdně středověkého dlouhého meče ze Ždánického lesa*. ResearchGate 2020. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/348050747> (online) [citováno 20. 2. 2023]

Zdroje ilustrací

Obr. č. 1: WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

Obr. č. 2-5: KOVAŘÍK, Jiří a KŘÍŽEK, Leonid. *Historie evropských duelů a šermu*. Militaria (Elka Press). Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-3124-0.

Obr. č. 6: WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

Obr. č. 7: KOVAŘÍK, Jiří a KŘÍŽEK, Leonid. *Historie evropských duelů a šermu*. Militaria (Elka Press). Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-3124-0.

Obr. č. 8: LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři*. 2. vyd. Ilustroval Josef HERČÍK. Oko (Albatros). Praha: Albatros, 1989.

Obr. č. 9: KOVAŘÍK, Jiří a KŘÍŽEK, Leonid. *Historie evropských duelů a šermu*. Militaria (Elka Press). Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-3124-0.

Obr. č. 10: WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

Obr. č. 11: LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři*. 2. vyd. Ilustroval Josef HERČÍK. Oko (Albatros). Praha: Albatros, 1989.

Obr. č. 12: WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

Obr. č. 13: Archive.org. *An illustrated history of arms and armour from the earliest period to the present time*. Dostupné z: <https://archive.org/details/illustratedhisto00demmrch> (online) [citováno 4. 3. 2024]

Obr. č. 14: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5

Obr. č. 15: DOLÍNEK, Vladimír a DURDÍK, Jan. *Historické zbraně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0918-2.

Obr. č. 16: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5

Obr. č. 17: WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné*. Ilustroval Miroslav HRDINA. Ars bella gerendi. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-86858-03-0.

Obr. č. 18: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5

Obr. č. 19: DOLÍNEK, Vladimír a DURDÍK, Jan. *Historické zbraně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0918-2.

- Obr. č. 20: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 21: LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři*. 2. vyd. Ilustroval Josef HERČÍK. Oko (Albatros). Praha: Albatros, 1989.
- Obr. č. 22-24: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 25: KŘÍŽEK, Leonid a ČECH, Zdirad J. K. *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-18-4.
- Obr. č. 26-30: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 31: DOLÍNEK, Vladimír a DURDÍK, Jan. *Historické zbraně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0918-2.
- Obr. č. 32-34: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 35: DOLÍNEK, Vladimír a DURDÍK, Jan. *Historické zbraně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0918-2.
- Obr. č. 36-38: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 39: LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři*. 2. vyd. Ilustroval Josef HERČÍK. Oko (Albatros). Praha: Albatros, 1989.
- Obr. č. 40-41: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 42-49: KŘÍŽEK, Leonid a ČECH, Zdirad J. K. *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-18-4.
- Obr. č. 50-58: WAGNER, Eduard. *Středověk: doba předhusitská a husitská: oděv, zbroj, zbraně*. První vydání. text Miroslav MUDRA, obrazy mezi kap. Miroslav HRDINA. Praha: Aventinum, 2006. ISBN 80-86858-23-5
- Obr. č. 59-62: KOVAŘÍK, Jiří a KŘÍŽEK, Leonid. *Historie evropských duelů a šermu*. Militaria (Elka Press). Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-3124-0.
- Obr. č. 63: TALHOFFER, Hans, 15th stol.; HERGSELL, Gustav, 1847-1942. *Talhoffers Fechtbuch aus dem Jahre 1467; gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend*. Hrsg. von Gustav Hergsell. Dostupné z: <https://archive.org/details/talhoffersfechtb00talhuoftp> (online) [21. 2. 2024]
- Obr. č. 64-67: Vlastní fotografie

Přílohy

Scénář scénky se soubojem

Tanec končí, hudba doznívá, taneční pár se vzájemně uklání...

Do sálu vtrhne rytíř Markvart se svou družinou, nahněvaně odhazuje plášť, který chytá jeho družník. Uklání se panně Eufemii.

Markvart: „Bud' zdráva, sličná panno.“

Eufémie: „Vítej, rytíři Markvarte na Radimi. Zdá se, žeš nepřišel na slavnost pořádanou paní Sybilou, mou matkou? Byl bys jinak dvorněji ustrojen.“

Markvart: „Nikoli, jedu z lovu, abych si cosi vyřídil s rytířem Bočkem z Obřan!“

Boček: „To mě těší příteli. Z tvého postoje se ale zdá, že se chceš bít.“

Eufémie: „Ale pánové, pánové, vše se přece dá vyřešit smířlivou cestou, aniž bychom rušili společnost při kurtoazních kratochvích.“

Boček: „Pojďme tedy stranou, abychom vyřešili náš spor. Je mi totiž jasné, Markvarte, že se chceš ucházet o přízeň panny Eufémie, avšak nezapomeň, že je zaslíbena mě!“

Markvart: „To není pravda! To můj otec Markvart z Vartenberka žádal o její ruku jejího otce. A to pro mě!“

Boček: „To je velice sporné Markvarte, neboť tak činil i můj otec. Bylo to ještě před bitvou u Moravské brány.“

Markvart. „Rytíř Přibyslav padl, nežli vyjádřil svou vůli. Není tedy důvod, aby ses domníval, že ruka panny Eufémie náleží tobě, drahý příteli.“ (odsekne cynicky)

Boček: „Ani jeden z nás tří neví, jaká byla vůle Eufemiina otce, proto se domnívám, že náš spor je vcelku zbytečný, příteli.“ (obrací se k Eufemii) „Budeš se tedy muset sama rozhodnout, kterému z nás dvou dáš přednost.“

Oba před Eufemií pokleknou.

Eufémie: „Mí vzácní rytíři, neznám vůli svého otce, a proto se zaslíbím tomu z vás, který v klání, ke kterému se zde stejně schyluje, zvítězí!“

Markvart: „Pak se tedy připravme.“

Markvart odchází stranou, klekne a modlí se před bojem, připravuje se s mečem, zní hudba...

Eufémie pomáhá Bočkovi s převlékáním...

Boček klekne k meči, tiše se pomodlí, udělá pár seků na prázdno...

Hudba doznívá...

Markvart: „Nuže příteli, do střehu.“

Boček: „Do střehu.“

Boček během souboje ztrácí meč, Eufémie mu podává nový...

Boček získává meč zpátky a pokládá ho na zem.

Boček: „Teď jsou už naše síly vyrovnané.“

Markvart: „To neznamená, že nemůžu zvítězit i s jedním mečem.“

Boček dostane Markvarta pod kontrolu, Markvart pouští svůj meč, padá na zem.

Markvart: „Milost!“

Boček mu podává ruku.

Boček: „Nuže, vstaň.“

Markvart se zvedne, je zhrzen, těžce dýchá.

Markvart: „Budiž, uznávám, uznávám, ruka Eufémie patří tobě, drahý příteli, sbohem.“

Boček: „Sbohem.“

Boček si odloží meč, pokleká před Eufémií a předává ji bílou růži.

Chytne Eufémií za ruku, ale ona mu z ruky vyklouzne.

Eufémie: „Zadrž, rytíři, ještě to nebudeme mít tak jednoduché.“

Eufémie odejde.

Boček si povzdechne, zvedne se a ukloní se. Přichází ostatní, společně se uklánějí, potlesk auditoria...